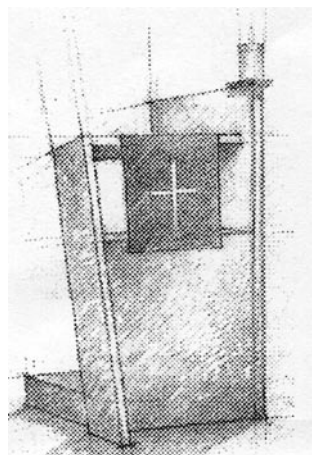


# Hét Hárs

A csillaghegy-békásmegyeri evangélikus gyülekezet lapja  
IX. évfolyam 1. szám 2010. húsvét

## Nagypénteki tünődés a középszer kárhozatos voltáról



**A**kkor Pilátus elvitette Jézust, és megkorbácsoltatta. A katonák tövisből koronát fontak, a fejére tették, és bíborruhát adtak rá; oda járultak hozzá, és ezt mondták: „Üdvözlégy, zsidók királya!” – és arcul ütötték. Pilátus ismét kiment az épület elé, és így szólt hozzájuk: „Íme, kihozom őt

nektek. Tudjátok meg, hogy semmiféle bűnt nem találok benne.” Ekkor kijött Jézus az épület elé, rajta volt a töviskorona és a bíborruha. Pilátus így szólt hozzájuk: „Íme, az ember!” Amint meglátták Jézust a főpapok és a szolgák, így kiáltoztak: „Feszítsd meg, feszítsd meg!” Pilátus pedig ezt mondta nekik: „Vegyétek át ti, és feszítsétek meg, mert én nem találok bűnösnek.” A zsidók így válaszoltak neki: „Nekünk törvényünk van, és a törvény szerint meg kell halnia, mert Isten Fiává tette magát.” (Jn 19,1–7)

Az evangéliumi passióelbeszélések mind közősek abban, hogy Jézus peréért, megcsúfolásáért és kínhaláláért a papságra és a csöcselékre hárítják az érzelmi-morális felelősséget. A végső nagy konfliktust az evangélisták Jézus és népe között éppen a templom által szimbolizált, a nacionalista tömegvallás funkcióira redukált kultuszi gyakorlat-intézmény és az ettől felszabadult, önmaga méltóságát csupán az Örökkévaló jelenlétében megfelelő tanítványság antagonisztikus ellentétében látják.

A passiótörténet etikai konklúziója megegyezik az azt megelőző történetekével: választani kell. Vagy Mózes – vagy Jézus, vagy a törvény eredeté-

nek és betűjének való szolgálai engedelmesség – vagy az evangélium ettől eltérő, vidám lelkiismeretet teremtő volta.

Nem az a kérdés, hogy Jézus kortársai jól értették-e a törvényt, helyesen citálták-e Mózes és rendelkezéseit, hanem az, hogy tórahűségüket nem zárja-e ki eleve Jézust és tanítását elutasító gyilkos magatartásuk.

Az a mód és stílus, amellyel Jézus vesztére törnek, nyilvánvalóvá teszi, hogy pseudovallásos frazeológiájuk csupán közönséges populizmus. Miért akarja a csöcselék Jézus halálát? Csak. A műveletlen, vérre és cirkuszra vágyó tömeg mindig kéjjel öl, parancsra csak a finnyás lelkű polgárfi. Miért ölték meg a nyilasok Szerb Antalt, Radnótit, Halász Gábort, Sárközi Györgyöt és a többi névtelen és szomorú százezreket? Csak. Kéjből, a gyilkolási index növekményéből öntudatot és létjogosultságot méríteni vágyván.

És a főpapok meg a farizeusok, nekik nyilván nem csak a pusztá kín és a kiomló vér gyönyöre kellett. Valóban. Ahogy Káinnak sem. Ábelnek azért kell pusztulnia, hogy az Isten ne lelhesse kedvét áldozata füstjében. Káin nem Ábelt, hanem az Istent gyűlöli. Ábel talán még ma is élne, ha az Isten Káin áldozatát is elfogadta volna. De nem fogadta el. Sőt! Személyes kapcsolatukból következő individualitására figyelmezteti: dönthet a bűn szükségszerűségével szemben. Mi kell neki inkább: a vele való – bár nyilván el-  
lentmondásos – kapcsolat, vagy az Ábel halála okán soha jóvá nem tehető, istenhiányt teremtő gattett: „Hiszen ha jól cselekszel, emelt fővel járhatsz. Ha pedig nem jól cselekszel, a bűn az ajtó előtt leselkedik, és rád vágyódik, de te uralkodjál rajta” (1Móz 4,7).

A főpapok és farizeusok és írástudók mind Káinná lettek. Nem kell sem az áldozat, sem a kultusz, sem a testvér, sem a kapcsolat, sem az Isten – nem kell semmi. Pontosabban: csak maradjon meg a látszat, folyják tovább a szakrális show, ha egyszer ez kell a népnek, de eszébe ne jusson senkinek megkérdezni, miért van ez így, és mi végre. S még kevésbé azon tünődni, miképpen szálljon ki a spirituális „Tökmag Jankók” hatalmi játékaiból.

Jézusnak vesznie kell, mert minden szava és gesztusa, tanítása és gyógyítása megkérdőjelezi a vallás nagy- és kisiparosainak pusztaságát. Nem úgy, hogy szakmailag vagy fizikailag felszámolta volna őket. Dehogyan? Túlélt rajtuk, fűtött a szombatjukra, a tisztasági és nőgyűlölő előírásaikra, száraz anyagiasságukon, játékszenvedélyükön, a júdeai sivatagnál sivatagabb szívükön, úrhatnám cselekedetükön. Ha tehetnének volna, nem egyszer, de hétszer feszítették volna keresztre. Nem érdekelte őket sem Isten, sem ember, sem templom, sem haza, csak a bosszú. Pusztuljon, mert átlépett rajtuk!

És mi van Pilátussal? Meghökkenő az evangélista mohó igyekezete, mellyel tűzön-vízen át akarja győzni olvasóját, hogy Pilátus alapvetően jó ember. Kicsit ugyan szorongó, gyorsan lojálisá tehető, csak a császárt kell emlegetni. De János szerint nincs kétség: szerepe csupán jurisztikus-adminisztratív – minden felelősség a népé, a zsidóké. A római ártatlan, jelenléte a pörben és Jézus halálában csak instrumentális, hiszen ő nem talál benne semmi bűnt. Hogy is találhatott volna? Jézus nem lopott, nem csalt, olykor még a korrekt adózásra is buzdított. Akkor miért szolgáltatja ki? Mert gyűlöli a zsidókat. Ezt az egyet is. Ez is körülmélet. Ez is

Isten országáról prédikál. De lehet, a főpapokat és a farizeusokat még jobban gyűlöli. Pilátus csak egy senkiházi antiszemita, közepszerű és brutális katonabürokrata: ha a söpredéknek Barabbás kell, a gyilkos, legyen nekik, de kereszt üresen ne maradjon. Különösen ne pészach ünnepe előtt. Pusztítván pusztítsák egymást a zsidók, ő, a tógás római csak besegít: töviskoszorúval, korbáccsal, gúnnyal. Ha római lenne, nem názáreti, talán jóba is lehetnének, megvitattván az impérium ügyes-bajos dolgaival. De így? Egy helótával nincs miről és nincs miért beszélni – még ha Isten Fiának mondják is az istenfiaik.

Jézus nem védekezik. Minek? Jól tudja, nem azért akarják elpusztítani, mert Isten Fiának mondta magát. Nem kétséges számára: ellenei tudják, hogy hazudnak, soha nem mondta magát Isten Fiának. De azt mondta, hogy azok boldogok, akik az Isten fiai, akik szabadon és önfeledten élnek meg sorssukká lett teremtettségi méltóságukat: egymásért felelős emberek, még ha gyakorta kisebbségben, sőt egyedül maradnak is. A VAN leginkább azzal vállal közösséget, aki lenni mer. S aki a másikért is lenni mer, az van csak igazán.

*Donáth László*

## Isaiásnak írása...

ISaiásnak írása,  
Dávidnak prófétálása.  
Példák árnyékozása.  
Példák árnyékozása.

Üdöknék tellyes vóltára,  
Bé-töltek: midőn Christusra,  
Szállott szenvedés habja.  
Szállott szenvedés habja.

Meg-némult Kaifás előtt,  
Mint bárány, a' nyírók előtt.  
A' hamis Tanúk előtt.  
A' hamis Tanúk előtt.

Öket egy szóval sem feddé,  
Magát elöttök nem menté.  
Kaifás sem érdemlé.  
Kaifás sem érdemlé.

Mert jött vala ő szenvedni,  
Mi büneinkért fizetni.  
s' Azért akart halgatni.  
s' Azért akart halgatni.

Szent orcáját bé-födötték,  
Kezeit hátra kötötték.  
Hogy bátrabban verhetnék.  
Hogy bátrabban verhetnék.

Némelly pökdöste orcáját,  
Némelly szaggatta szakállát.  
Öklével verte hátát.  
Öklével verte hátát.

A' többit meg-nem mondhatom,  
Könnyebb Christussal bánkódnom.  
Bóldog-Aszszonnyal sirnom.  
Bóldog Aszszonnyal sirnom.

Ollyanná tötte orcáját,  
Mint igen kemény kö-sziklát.  
Gondolhatod sok kínnyát.  
Gondolhottod sok kínnyát.

Oh ember tanúly halgatni,  
Ha kedved Christust követni.  
Es véle uralkodni.  
Es véle uralkodni.

Bóldogok, a'kik szenvednek,  
Boszszúságért nem fizetnek.  
Isten fiai léznek.  
Isten fiai léznek.

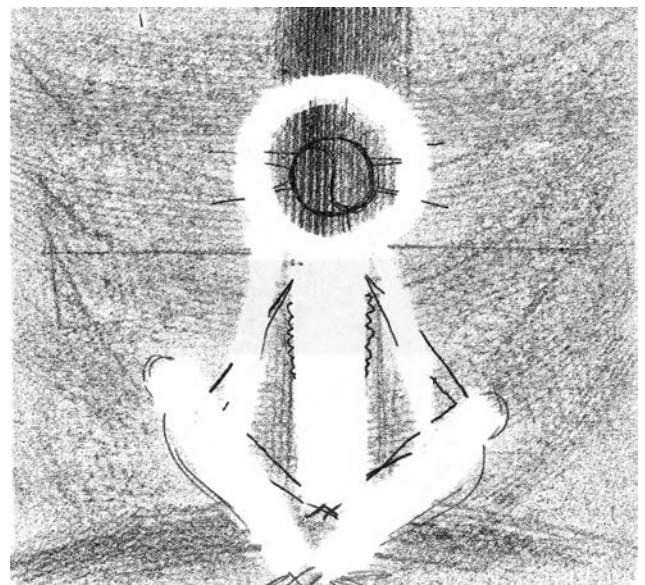
# Krisztus a Pokolban

„»...utóbb láttam leszállni egy Erőst  
Fején koronás győzelem jelével.  
Kivitte Évát s Adámot, az őst  
S Ábel fiuknak és Noénak árnyát  
S Mózes, a jámbor, a törvényhozó hőst;  
Dávid királyt s Ábrahám pátriárkát,  
S Izraelt s atyját, s gyermekeit egybe  
És Rákhelt, a megszolgált, drága mátkát,  
És mást sokat, ki mind a mennybe megy be;  
S előttük még – ezt feltárom ma néked –  
Teremtett lélek nem jutott a Kegybe.«”

(Dante Alighieri: *Isteni Színjáték, A Pokol tornáca, IV. 53–63., Babits Mihály fordítása*)

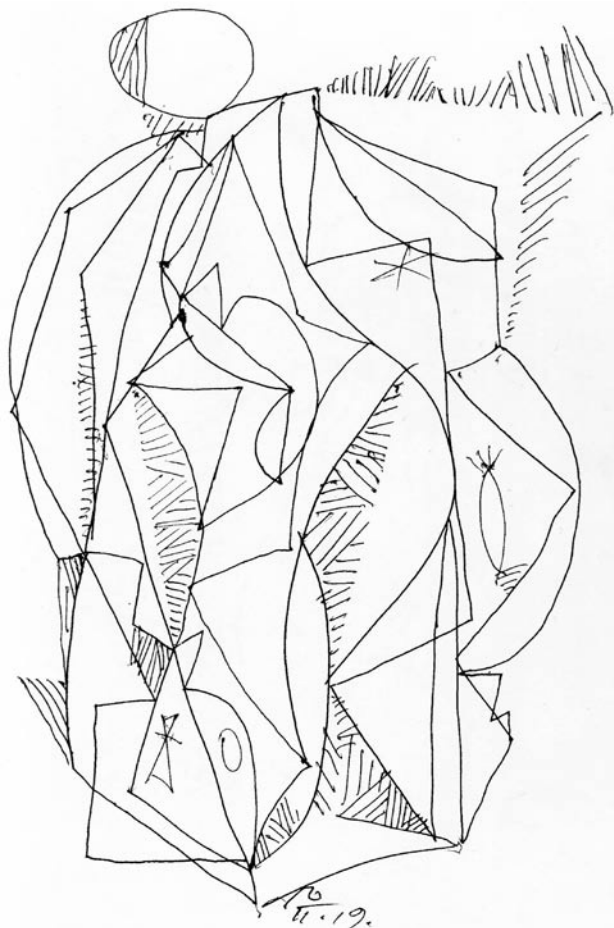
A feltámadás a keleti keresztény egyház ünnepei között a legnagyobb ünnep, bizonyos értelemben az ünnepek ünnepe, amellyel – ezért is lesz a hetedik, sőt a nyolcadik nap neve oroszul *voszkreszenyje* – véget ér az Ádám bűnbeesését követő világállapot, és új időszámítás veszi kezdetét. Maga a feltámadás mint Krisztus földi életének *látható* eseménye nem jelenhet meg ikonon, mivel az ikon mindig az *igazi*, vagyis transzcendens – minden mellékéstől, időlegestől, anyagitól tiszta – *realitás* megjelenése, márpedig a feltámadás csodájának nincsenek szemtanúi, ilyenformán *magáról az eseményről* az evangéliumok sem számolnak be, csak következményeiben (üres sziklasír, elhagyott halotti lepel), illetve a már testileg feltámadott Krisztus tanítványai előtti jelenéseiben, illetve az ő tanúságtételük által válik közvetlenül láthatóvá. Ezzel szemben Krisztus Tábor hegyi elválkozásának misztériuma – a színeváltozás/metamorfózis/transfiguratio/preobrazsenyje –, amelyre kifejezetten azért kerül sor, hogy a felfoghatatlan módon megtestesült Ige-Isten, Fiú-Isten *isteni természete* felől mutassa meg magát a három legkedvesebb tanítványnak, lévén, hogy az eseménynek szemtanúi vannak, ikonon is megjelenhet, sőt idővel az ortodox ikon központi témájává válik, minden biznnyal azért is, mert a legszorosabb összefüggésben van a feltámadás eseményével: részben egyfajta megelőlegezése vagy előképe annak, részben az átváltozás adja meg az egész passió, ezen belül ennek csúcspontja-mélypontja – Krisztus halála és feltámadása – vallásilag igaz értelmezésének keretét. Nem véletlenül előzi meg a Tábor hegyi fény – Krisztus romolhatatlan fényességbe öltözött testi alakjának megjelenése a tanítványok előtt – a Jeruzsálemba való bevonulást, a virágvasárnapot vagy pálmavasárnapot, amellyel a nagyhét, a húsvéti időciklus kezdetét veszi, hogy majd diadalmasan a feltámadással záruljon le.

A feltámadás misztériuma tehát nem jelenhet meg ikonon *látható* eseményként, mert senki nem láthatta, rejtve maradt az emberi szem számára, megjelenhetett azonban – és mint az üdvtörténet központi fontosságú értelemadó eseményének, *meg is kellett* jelennie – szimbolikusan, egyetemes üdvtörténeti *jelentése* szerint, a lélek vagy a szív szemei előtt (természetesen ikonon minden alak és esemény, a fizikai szemmel láthatók is igazi realitásuk szerint jelennek meg, tehát csak a lélek vagy az elme, a szív szemei számára hozzáférhetőek). Annál különösebb lehet talán az ortodox hagyományban járatlanok számára első hallásra, hogy a feltámadás (anasztaszisz/voszkreszenyje/ressurrectio), igazi realitása legmélyebb jelentése szerint Krisztus pokoljárásának (Pokolra menésének vagy Pokolra szállásának) kanonizált evangéliumokban nem elbeszélte eseményében (descensus ad inferos) tárul fel, vagyis az üdvtörténet e csúcspontja úgy jelenik meg, mint aláereszkedés az emberi létezés legmélyebb szintjére, képletesen szólva: a halál birodalmába, az Alvilágba. Ámde éppen ez a legmélyebb aláereszkedés az előfeltétele a felemelkedésnek. A Pokolban vagy Alvilágban zajló dramatikus jelenetben ugyanis az válik szemlélfelhetővé, ami Krisztus kereszthalálával *az igazi realitás síkján megtörtént*, és ami a vasárnap éjféltől újra meg újra felcsendülő örömhimnusz refrénjében így fogalmazódik meg: „halálával megölte/eltörölte a halált, és a sírokban levőknek életet adott/ajándékozott” (oroszul: „szmertyiju szmertyi poprav i szuscsim vo grobeh zsvivot darovav”). Vagyis: halálával Krisztus eltörölte a bűnt, és megszabadított a haláltól, voltaképpen *kivezetett* a halál földjéről, és ebben az értelemben ennek az alvilági jelenetnek az előképe nyilvánvalóan az ószövetségi exodus – a zsidók Egyiptom földjéről való kivonulása, illetve Mózes általi kivezetése – volt (ismeretes, hogy a zsidó pészah összes meghatározó rituális eseménye egy új, egyetemes



értelmű ünnepi ciklus előképévé vált a kereszténységben, a kivonulás mellett elég talán itt a bárányáldozatra és a kovásztalan kenyérré utalni).

A *Feltámadás* ikon (*Anasztaszisz/Voszkreszenyije/Ressurectio*) másik neve ezért lett – az ikonon feltáruuló és az igazi realitást magában foglaló jeletről – *Krisztus pokoljárása* (*Szoseszvije Hriszta v Ad*). Krisztus megjelenése a Pokolban – pontosabban a *Pokol tornácán* – keresztthalála és sírba tétele után, a halál és a sátáni erők fölött aratott győzelmét jelképezi. A Pokol ebben az összefüggésben az Alvilágot, a halál birodalmát, egyszerűsített a bukott angyal – a Sátán – birodalmát jelenti, amelyet Krisztus éppen halálával – végsőkéig engedelmessé áldozathozatalával – rombol le, vagy ahogyan az ikonon látjuk: ledönti a Pokol kapuit és eltörpíti a halál fejedelmét. A halál megölése egyenértékű az emberiség halálból való kiváltásával, kiszabadításával: az ikonon azt látjuk, ahogyan Krisztus kezét nyújtja lefelé, az Alvilágban sínylődő Ádámnak és Évának és a mellettük sorakozó igazaknak, prófétáknak, szenteknek. Krisztus tiszta fehérbe, a romolhatatlan test ragyogó fényébe öltözött mandorlás alakja alkotja a kompozíció középpontját; lábai előtt a Pokol X-alakban egymásra helyezett kapui, a levert reteszekkel, zárossal, lakatokkal és maga a legyőzött Sátán. A középkori orosz ikonokon Krisztus testét övező ragyogó fény a Pokol sziklás, fekete üregével és a legtöbbször kí-



gyó alakjában vagy leviatánként megjelenített Sátán alakjával áll szemben. A kompozíciónak létezik egy redukált és egy kibővített változat. A redukált változat csak a Megváltót, illetve kétfelől Ádámot és Évát ábrázolja a föld alatt, akik Krisztus fentről feléjük nyújtott karjába kapaszkodnak. A kibővített változatban a pokoljárás kozmikus esemény, egyfelől a feltámadásra váró, szinte sorban álló őszövségi igazak végtelen sokaságával, másfelől a Krisztus szabadító küldetését segítő angyalhadak légióival.

A *Krisztus pokoljárása* ikon az apokrif Nikodémusz-evangélium szövegére megy vissza, habár mind hasonló jellegű szövegek, mind ehhez illeszkedő, a császárkori Róma ikonográfiájából kölcsönvett kompozíciók sokkal korábban – már a II. századtól – megjelennek, mint azt különösen André Grabar idevágó kutatásai meggyőzően igazolták. A Pilátus-akták között található mesésen csodás Nikodémusz-evangélium beszéli el, hogyan ereszkedik alá a Pokol tornácára maga Krisztus, és hogyan dönti le a Pokol „bronzkapuit”: a Sátán vasba verettetik, és az Üdvözítő kivezeti az Alvilágból, a föld alól Ádámot, Évát, Dávid és Salamon királyokat, Keresztelő Szent Jánost és az igaz életű prófétákat.

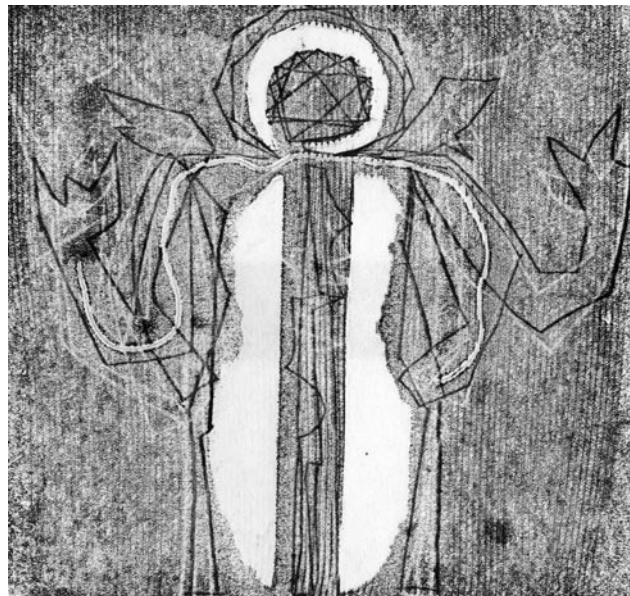
A *Feltámadás* ikon értelemszerűen a feltámadásnap (voszkreszenyije, tehát a húsvétvasárnap) ünnepi ikonja, amelyen már nem a holttest, nem a halotti állapot (a ptóma-állapot) jelenik meg, mint nagypénteken és nagyszombaton, mikor is – igaz, kései bizánci mintákat követve és egy korabeli konstantinápolyi eredetű liturgikus eseményt átértelmezve – az *Akra Tapeinoszisz* (oroszul: *Khrisztosz vo Grobe, Car Szlavi*) a nap tituláris ikonja. Ezen az ikonon Jézus Krisztus a valóságos testi halál állapotában – egy koporsószerű lábából kiemelkedve, mezítelen felsőtesttel, lehunyt szemmel, lebillenő fejjel – látható, háta mögött a keresztel. Ez az ikon a háromnapos halálállapot – a triduum mortis – szimbolikus kifejezése, amelyen a keresztéről levett holttest látható, természetesen itt sem naturalisztikusan, hanem ahogyan ikonon a testi aspektus mindenkor megjelenhet, az időtlen igazi realitáson keresztül, vagyis nem a testi bomlással eljegyezve (mint mondjuk Grünewald vagy Holbein festményein), hanem az örök, a testen átragyogó fényvel átítatva. Az ikon neve (az ikonnak ugyanis nem címe, hanem neve van) is világosan kifejezésre juttatja, hogy nem a halott Krisztus jelenik meg rajta: *Akra Tapeinoszisz* – vagyis az aláereszkedés, a megalázkodás, a bukás mélypontjának csúcsa (Pilinszkyvel szólva: a mélypont ünnepéye). Krisztus halálában a bűnbe eséssel az idő fogságába került ember létezésének legmélyebb pontja egyszeriben a megváltás – a bűn, a halál, az idő fogságából kiszabadulás – csúcspontjává válik. Így hát már ez az

ikon is világosan utal Krisztus halála eseményének arra a szimbolikus értelmére, amely teljes mélységében majd a vasárnapi *Feltámadás/Anasztázisz*-ikonon bontakozik ki.

Krisztus halála természetesen valóságosan elszenvedett testi halál, ahogyan valóságosan, hústestben (szarx) inkarnálódik az Ige, és valóságos testi feltámadás Krisztus feltámadása is, ikonon azonban ezt a valóságosságot „felülírja” az igazi realitás, különben meg sem jelenhetne – nem lenne *minek* megjelennie – , amennyiben minden egyes ikon azt tanúsítja, amellet tesz hitet, hogy a halál, a romlás, a bűn, az időbeli, anyagi létezés nem végső, nem igazi realitások. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy Krisztus halálának eseménye egyetlen pillanatra sem veszítheti el *feltámadásra vonatkoztatottságát*: valóságos halálként kell megtapasztalni nagypénteken, hiszen ekként tapasztalták meg a kereszthalál tanúi, az evangélisták és Krisztus tanítványai is, mert nekik maguknak – és az eredeti eseményt rituálisan megismétlő mai híveknek – is keresztül kell menniük egyfajta halálállapoton – a reményvesztés, kétségbeesés, elhagyatottság halálállapotán – ahhoz, hogy ez a halál, ez a bukás és zűrzavar beavatási halállá váljon, és az újjászületés, egy másik magasabb létszintre való kijutás – a halált minden egyes ember számára eltörlő feltámadás – örömnappal zárulhasson.

Az éjszakai virrasztás nagyszombaton, egészen addig a pillanatig, amíg éjfélkor a főpap nem hirdeti ki újra meg újra a feltámadás örömhírét: „Khrisztosz aneszti/ Hrisztosz voszkresze!” és a hívek nem válaszolnak rá kórusban a feltámadás bizonyosságát megerősítendő: „Alithosz aneszti /Vo isztyinu voszkresze!”, addig Krisztus „odalenn” van, feltámadása tehát valóban lenről, a mélyből, a halál mélységes mélyéből való felemelkedés az életbe, de most már a romolhatatlanságba öltözött test életébe, a haláltalan életbe, amely minden emberre vár ettől kezdve.

A vasárnapot (kiriaki/dies Domini/voszkreszenyije) mint hetedik, avagy bizonyos értelemben mit nyolcadik napot – az új teremtés vagy újjá-teremtés napját – már nem a halálállapot (akra tapeinószisz), nem is a haláltól megváltó kereszthalál jelentésének szemlélése (Krisztus a Pokolban), hanem a Krisztus testi feltámadásáról szóló e világi tanúságtételek ikonja, illetve ikonjai uralják (mindegyik az evangéliumokban megörökített tanúságtételekre épül). Először a *Krisztus pokoljárása* ikon vasárnapi párdarabját kell említenünk (*Kenetvivő asszonyok a sírnál*), a húsvéti misztériumokból is jól ismert párbeszéddel, amely az ég lakói – az angyali lények – és a Krisztusban lakók – Krisztus földi hívei – között zajlik le, mikor is a sírban csak a Megváltó halotti leplét vagy a halotti pólyatekerceket találják, testét nem, és az angyal



igazítja el őket: ressurexit, sicut praedixerat (feltámadott, ahogyan előre megmondotta). Aztán azokat az ikonokat említhetjük, amelyeken Jézus Krisztus megjelenik tanítványai és hívei előtt, de különösképpen a *Hitetlen Tamás* (pontosabban talán: *A hitetlenkedő és megbizonyosodó Tamás*) ikont, amelyen Krisztus átváltozott teste olyannyira az a test, amely elszenvedte a kínhalál gyalázatát, hogy még a lándzsa ütötte seb is látható rajta. A feltámadás ikonográfiai tárgyköréhez kapcsolódnak még az angyal a sírnál (*Angel u groba*), Krisztus megjelenése a két Mária előtt (*Javlenyije Hriszta dvum Marijam*), Krisztus megjelenése Mária Magdolna előtt (*Javlenyije Hriszta Marii Magdalenyi*), valamint az a jelenet, amelyben a tanítványok (Péter és János) felfedezik, hogy a sír üres, csak a halotti lepel látható benne (Mt 28,1–7; Mk 16,1–6; Lk 24,1–3; Jn 20,2–7.) Megjegyzendő, hogy később, a 14. századtól nyugati hatásra az ortodox tradíciót megtörve, ikonokon is fel-feltűnik az a feltámadott Krisztus, aki a nyitott sziklasír előtt áll, győztesen, kezében a kereszttel, az evangélium szerint a sír őrzésére kirendelt, de alvó katonákkal.

Köztudott, hogy a mennyezetig érő ikonosztáznak (az ortodox templom belső terét kettéosztó képfalnak) a középpontjában a *Deészisz* ikon (*Könyörgés* ikon) áll (a jellegzetes háromalakos képsorban Mária, az Istenszülő és Keresztelő János fordulnak kétfelől az általában trónján, mennyei dicsőségében megjelenő Jézus Krisztus felé, mögöttük hasonlóképp Krisztus felé fordulva kétfelől sorakoznak Gábiel és Mihály arkangyal, majd Péter és Pál apostol, de a sor tovább bővíthető, olyannyira, hogy egyes kutatók szerint az egész ikonfal a *Deészisz* sorból nőtt ki). Kevésbé tudott, hogy az ikonosztáz *Dodekaorton* (*Dvunagyeszjatije prazdnyiki*) sorának (a 12 főünnep ikonsorának) középpontjában a *Feltámadás/Krisztus pokoljárása* ikon áll, és

ez egy egész önálló ikontípus kompozicionális alapja is lett. A *Tizenkét nagyünnep* nevű ikon középpontjában ugyanis a *Feltámadás / Pokoljárás* ikon helyezkedik el, a többi nagyünnep ikonjai csupán szegélyezik (kanonikus sorrendben ezek az ünnepi ikonok a következők: *Az Istenszülő születése, Az Istenszülő bevezetése a templomba, Angyali üdvözet, Krisztus születése, Krisztus bemutatása a templomban, Krisztus megkeresztelése, Az Úr színeváltozása, Krisztus bevonulása Jeruzsálembe, Krisztus mennybemenetele, Pünkösd*, illetve a *Szentháromság napja, Az Istenszülő elszenderülése, Az életadó szent kereszt felmagasztalása*). Ez a kompozíció is világosan mutatja, hogy az egyes ünnepek ikonjai a feltámadás mindennek új értelmet adó nagy ünnepétől nyerik el igazi értelmüket, a feltámadás ragyogásának szellemi fénye tükröződik



vissza rajtuk: minden egyes ünnep ehhez a középponthoz tér vissza, és ebből a középpontból nyeri üdvörtörténeti értelmét. Krisztus életének egyetlen eseménye van csupán, amely nem kap helyet ezen az ikonon, ahogyan az esemény napja liturgikusan nem tartozik az úgynevezett nagyünnepek közé, és ez a *Keresztrefeszítés* ikon, mely eleve nagyon későn jelent meg a bizánci ikonográfiai kánonban (sokáig nem is ábrázolták). A kereszt *mint a megváltás keresztje* nem a *Keresztrefeszítés* ikonon, hanem *A szent kereszt felmagasztalása* ikonon képezte különleges tisztelet tárgyát. A *keresztrefeszítés* – Jézus Krisztus halálának *látványa* – még ha nem naturalisztikusan mutatják is meg, hanem absztraháltan, az ikon spirituális realizmusával megtörhetné a hívők figyelmét, melynek egyes-egyedül az evangélium minden történésének új értelmet adó misztériumára – *Krisztus feltámadására mint a halál halálára* – kell irányulnia.

A *Krisztus pokoljárása* ikon ilyenformán nemcsak a vasárnap (az Úr napja vagy feltámadásnap) ikonja az ortodox liturgikus gyakorlatban, és nemcsak a feltámadást a halál halálaként ünneplő húsvéti eseménysor központi ikonja, hanem az egész üdvörtörténet éltető központi eseménye. Minden bizonytalansággal ez a magyarázata annak, miért maradt rajta az Ortodox Keresztény Egyházon a „Húsvét Egyháza” elnevezés. Hiszen az imént bemutatott

*Tizenkét nagyünnep* ikon-sornak középpontjában sem *Krisztus születése*, hanem *Krisztus haláltól megváltó* halála – feltámadása, illetve ennek szimbolikus képe: pokoljárása – áll. Hogy milyen mélyen itatja át e „húsvétiság” (oroszul: paszhalnoszty) pátosza a modern orosz irodalmat, de még a képzőművészetet és a filmművészetet is, arra példák végelemláthatatlan sorát lehetne idézni.

Álljon itt befejezésül egy rövid idézet abból az orosz regényből, amelyben az ortodox kereszténység e húsvéti pátosza művészileg talán a legtökéletesebben, a legnagyobb meggyőző erővel jut kifejezésre. Dosztojevszkij *A Karamazov testvérek* című regényében a vétlen, de a bűnt és a büntetést megadóan magára vállaló, újjászületett, bizonyos értelemben Krisztust követő „rossz fiú”, Dmitrij alászállását a

katorga poklára az író a húsvéti misztérium – a pokoljárás, a beavatási halál – képeivel érzékelteti: „Ott, az ércbányákban, a föld alatt, magam mellett, egy ugyanilyen fegyencben és gyilkosban is található emberi szívet, és összeemelegedhetek vele, mert ott is lehet élni és szeretni és szenvedni! Abban a fegyencben is újjá lehet teremteni, új életre lehet kelteni a *tetszhalott* szívet, esztendőig gondját lehet viselni, hogy végül immár magasztos emberi lelket, egy vértanú tudatát hozzuk a *barlangból* a napvilágra, angyallá teremtsük újra, hősként keltsük *új életre!* Pedig sokan vannak, százával, és mindnyájan *felelősek vagyunk értük!* [...] *Hát én mindenkiért megyek, mert valakinek csak el kell mennie mindenkiért is.* Én nem öltem meg apánkat, de mennem kell. Vállalom. [...] *Mert sokan vannak, százával, azok ott, a föld alatt, kalapáccsal a kezükben. Ó, igen, bilincsben leszünk, és nem lesz szabadság, de akkor, nagy bajunkban feltámadunk új öröme, mert anélkül nem élhet az ember, az Isten meg nem létezhet, mert az örömet Isten adja, ez az ő nagy kiváltsága... Uram, hadd oldódjék fel az ember az imában! Hogy leszek meg én ott a föld alatt – Isten nélkül? Téved Rakityin: ha számúzik az Istent a földről, mi a föld alatt majd találkozunk vele! A fegyenc nem lehet meg Isten nélkül, még kevésbé lehet meg, mint az, aki nem fegyenc! És akkor mi, föld alatti emberek, a föld mélyéből tragikus*

*himnuszt zengünk majd az Istennek, akinél az öröm van! Éljen az Isten és az ő öröme! Szeretem őt! [...]*  
És úgy érzem, annyi erő van most bennem, hogy mindent legyőzök, minden szenvedést, csak hogy azt mondhassam, és pillanatonként elmondhassam magamnak: vagyok! Ezernyi gyötremelem között – vagyok; kínomban összegörnyedek – de vagyok! Pellengéren ülök – de létezem; látom a napot, vagy ha nem látom is a napot, tudom, hogy van. Márpedig tudni, hogy van nap – ez már maga az élet.” (Kiemelések – Sz.Á.)

*Szilágyi Ákos*

## Fenlik a' Nap fenyességgel...

FEnlik a' Nap fenyességgel,  
Zeng az Eg nagy dicsirettel:  
E' Világ vigad örömmel,  
Ordít Pokol rettegéssel.

Mert a' Christus fel-támadván,  
Halál erejét meg-rontván:  
Pokol torkát meg-tapodta,  
A' foglyokat el-ki-hozta.

Koporsóban temetteték,  
Vitézektől örizteték:  
De Attyától fel-költeték,  
s' Halál töle meg-gyözeték.

Meg-mentett minket Pokoltól,  
Es a' lelki-háborútól:  
Mert fel-támadt a' halálból,  
Mint meg-mondatott Angyaltól.

Meg-hólt vala büneink-ért,  
Fel-támadt igasságunk-ért:  
Hogy mi-is márfel-támadgyunk,  
s' Az örök-életre jussunk.

Ez Húsvéti Innepekben,  
Dicsirjük Istent lelkünkben:  
Mert a' Christus nagy örömben,  
Fel-támadt dicsőült testben.

Christus ki vagy mi Istenünk,  
Hozzád kívánkozik szivünk:  
Hogy néked buzgó éneket,  
Mondhassunk, és dicsiretet.

Hálákat adunk te-néked,  
Ki Poklot, s' halált meg-győzted:  
Uralkodol Szent Atyáddal,  
Eggyütt, s' az Vigasztalóval. Amen.

## Leszek, aki leszek?

*„Mózes pedig mondta az Istennek: Íme, én elmegyek az Izrael fiaihoz, és ezt mondom nekik: A ti atyáitok istene küldött engem ti hozzátok. Ha azt mondják nekem: Mi a neve? Mit mondjak nekik? És mondta Isten Mózesnek: VAGYOK, AKI VAGYOK. Így szólj Izrael fiaihoz: A VAGYOK küldött engem ti hozzátok.” (2Móz 3,13-14)*

**M**it jelent ez? Talán a LÉTEZŐT, az EGYETLEN LÉTEZŐT, aki Isten.

Ám Rási (Slomo Jicháki, 1040–1105), a híres bibliamagyarázó szerint ez a kijelentés másfépp is értelmezhető. Ugyanis a héber nyelvben a perfektum mindig múltat jelent, de az imperfektum kifejezhet jelent és jövőt is. Ennek alapján Rási szerint a héber szöveg – *jehje áser jehje* – jelentheti azt is: **LESZEK, AKI LESZEK**. Az leszek számotokra, akivé ti formáltok engem.

Amikor Jézus meghalt, a Szentek Szentjének kárpitja végighasadt. Hatalmas szimbólum és üzenet: az emberi fejlődés olyan szintre jutott, hogy már *nincs szükség közvetítőre Isten és ember között*.

Addig a Szentek Szentjébe évente egyszer léphetett be a főpap, tisztító szertartások után. Akkor már egy hete nem lakhatott a családjával, hanem a templomban. Szent ruhában beléphetett a szentélybe, kötéllel a derekán, hogy ha mégsem tisztult volna meg, és meghal, ki lehessen húzni a testét. Amikor kijött, szellemi élményeiből elmondott annyit a kiválasztott hetveneknek, amennyit lehetett, azok a háromezreknek, ők pedig a népnek. Vagyis háromszoros szűrő működött a közvetítőkön keresztül. Felismerték, hogy az idő előtt szerzett tudás veszélyes.

Akkor tehát úgy tűnt, többé nincs szükség szellemi irányítókra, papokra, gurukra, transzcendens vezetőkre, beavatottakra – hogy csak a tisztességeket említssem. Az Istenhez való viszony mindenkinek a legintimebb magánügye lett, rákérdezni sem illett. Lehet valaki vallásos és hívő, hívő, de nem vallásos, vallásosan is hitetlen.

Tévedés ne essék: kételkedés nélkül nincs valódi hit. A hit kételkedés nélkül – fanatizmus. S a fanatizmus előbb-utóbb mindig agresszívvá válik, pusztítani és gyilkolni is hajlandó vélt igaz ügye érdekében. Aki nem abban hisz, amiben ő, aki másképp érez és gondolkodik, más értékek szerint él – az rossz. Azért rossz, mert nem olyan, mint ő. Lehet, hogy nemcsak rossz, hanem gonosz is. Lehet, hogy nemcsak gonosz, hanem sátáni. És ha az ördögtől való, minden eszközzel meg kell semmisíteni.

Én nem a kételyek nélküli hitről vagy a bornírt tagadásról írok, hanem a jó értelemben felfogott szkepszisről, amely semmit sem tagad véglegesen, mert mindent lehetségesnek tart. Tudomásom sze-



rint Lutherről maradt fenn a következő legenda. Egy alkalommal felkereste egy fiatal paptársa.

– Doktor! Nagy baj van!

– Micsoda?

– Sokszor én sem hiszem, amit prédikálok.

Állítólag akkor Luther összetette a kezét, és az égre nézett:

– Hála neked, Uram! Azt hittem, csak én vagyok ezzel így.

Azóta azonban történt egy s más a világunkkal. Látásom szerint egyre jobban elgonoszult. Akár csak a 20. századot nézzük: két világháború, diktatúrák, légerek, népiirtások, terror... Nagyon messze kerültünk már Buddhától, Jézustól. Visszafelődöttünk a barbárság felé? Thomas Mann 1926-ban arról írt „Hajóúton Don Quijotéval” című feljegyzésében, hogy benyomása szerint „az európai kultúra unja saját rendezettségét, biztonságát, és valami kalandosabbra, veszélyesebbre vágyik”. Megkapta. A szabad akarat nem sodort-e minket a Sátán közelébe? Biztos-e, hogy nincs megint szükségünk szellemi vezetőkre? De nem önjelölt gurukra, megélhetési misztikusokra, transzcendenciával üzletelőkre, hamis prófétákra, hanem valódiakra.

Miről lehet felismerni, hogy ki a hiteles mester?

Arról, hogy nem akar eltántorítani a saját kultúrádtól, amelybe beleszülettél. Tudja, hogy ha ott nem találod meg a szellemi utadat, a világ más részein se fogod megtalálni. Terentius mondta kétezer évvel ezelőtt: *Csak égboltot cserél, nem lelket, aki áthajózik a tengeren.*

Arról, hogy soha nem tesz gőgössé, nem kívánja, hogy a más utakon járókat tévelygőknek tartsd, megvesd vagy elítéld őket.

Arról, hogy nem haragszik a humorért, a kételkedésért.

Arról, hogy nem veszi rossz néven másféle szellemi utak iránti kíváncsiságodat. Mert nem neked kell hűségessé lenned a mesteredhez, hanem a mesternek hozzád. Nem tagadhat meg, ha más mesterek lábánál is elidőzol. Vagyis nem akar szellemi bilincsbe verni.

Arról, hogy csak akkor fogad el tanítványául, ha alaposan megismert, elsősorban szellemi és erkölcsi szempontból.

Arról, hogy nem toboroz titkos küldötként, tömegesen és válogatás nélkül hallgatóságot magának.

Arról, hogy a tanítását nem kell drágán megfizetni, nem kereskedik mágikus erejű tárgyakkal, sem titkosnak kinevezett iratokkal, régiségekkel, amulettekkel, talizmánokkal.

Arról, hogy nem jósol, nem idéz halottakat, nem tartja magát léleklátónak, szellemi energiákat közvetítőnek, nem varázsol, nem vesz le rontásokat, nem küld jó szellemeket vágyaid teljesítésére, és spirituális képességeit – ha vannak – soha nem fordítja a maga hasznára.

Vagyok, aki vagyok! Igaz. És az leszek a számotokra, akinek látni akartok engem! Ez is igaz. S ez a két igazság jelenti Isten örökkévalóságát és az ember szabadságát.

**Popper Péter**



### **Királyi Zászlók lobognak...**

Királyi Zászlók lobognak,  
Fénlik titka Kereszt-fának:  
Kin az élet meg-öletet,  
s' Halálával életet nyert.

Kit meg-sebesített vala,  
A' bűnnek éles dárdája:  
Vérrel, s' vízzel foly óldala,  
Hogy lelkünk szennyét el-mossa.

Bé-tellyesedet írása,  
Dávid Királynak mondása:  
Népeknek e'képpen szólván,  
Uralkodott ISTEN a' fán.

O áldott Fa, s' tekintetes,  
Királyi bársonnyal ékes:  
Méltó vagy nagy becsületre,  
Mert JESUS vére meg-feste.

Aldott Fa! kinek ágára,  
Függesztetett Világ árra:  
Ur JESUS testét meg-mérted,  
Ördögöt, Poklot meg-győzted.

O Szent Kereszt remétségünk,  
Idvez-légy mi békességünk:  
Nevelly bennünk igasságot,  
Meg-rontván a' gonosságot.

Eleven-kút Szent Háromság,  
Téged áldunk minden jószág:  
Szent Keresztnek győzedelmét,  
Közöld velünk Szent érdemét.  
Amen.



# IN MEMORIAM FRENKL RÓBERT (1934–2010)

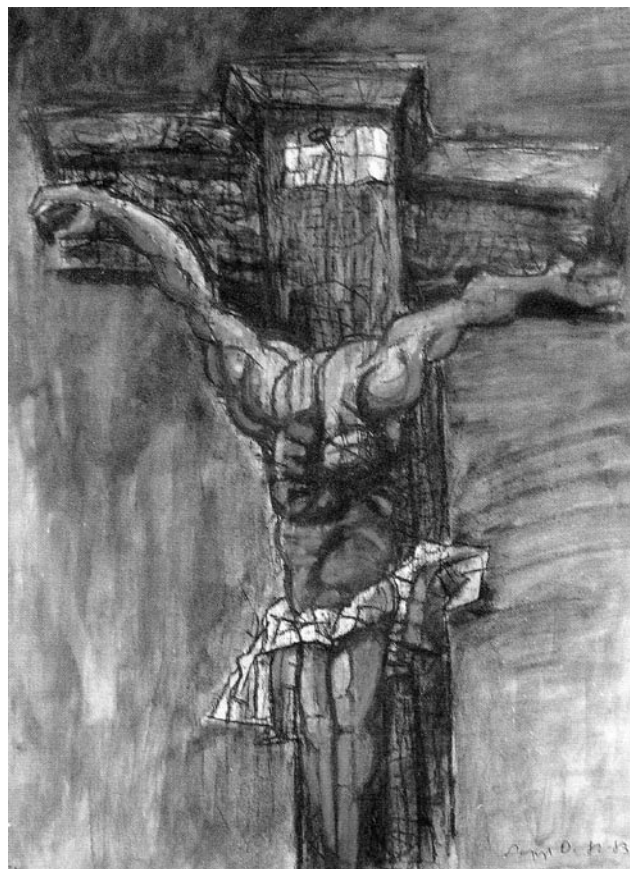
## Az athleta Christi boldogsága

Hittel állunk itt, különös, Robi élete által halála után is egybehívható gyülekezet tagjaként. Iránta való szeretetemet nem tudom másképp, mint nyelvvel kifejezni, ezért a legősibb szavakat kerestem elő, amelyen a Szentírás magyarul megszólalt. Az 1590-es Károlyi Gáspár-féle bibliafordításból idézek, mégpedig Robi kérése szerint a Római levél 14. fejezetéből, de nemcsak a 22., hanem a 23., valamint a 14. verset is.

*„Tudom és elhittem az Úr Jézusnak általa, hogy önmagában semmi nincsen tisztátalan, hanem annak tisztátalan az, az ki állítja azt tisztátalannak lenni. [...] Te néked, ha hitöd vagy, te magadban tartsad Isten előtt, bódog ember aki magát nem kárhoztatja abban, amit jóvá hágy. Aki pedig kételkedéssel eszik, lelki esmeretében kárhoztatott, mert nem hitből eszik: Valami pedig hitből nincsen, bűn az.” (Róm 14,14.22–23)*

Gyászoló gyülekezet! Frenkl Róbert szerettei, barátai, társai és tanítványai!

Robi soha semmit nem bízott a véletlenre. Akarata szerint állok itt, ravatala mellett, hogy e neki oly kedves apostoli szó nyomán a Názáretiről tanúskodjam. Arról, aki Robi szívét életre szólóan rabul ejtette. Mikor? Hol? Nem tudjuk. Nyilván nem akkor, amikor Frenkl Antal 1940-ben, kézen fogva fiait, a Deák téri evangélikus templomba ment, hogy őket ott megkereszteljék. Frenkl Antal élni és éltetni akart. Fiai ezt tőle tanulták. Meg azt is, hogy ne kárhoztassák magukat abban, amit helyeselnek. Robi hitét Auschwitz nem semmisítette meg, ellenkezőleg, a historikus tények – édesapja meggyilkolása, az ostrom pusztítása, minden egésznek életre szóló széttöredezése – a történelem vagy az élet tőle független abszurditása révén megerősítették abban, hogy a Názáreti Jézus tanítványává legyen. Habitusa és magatartása édesapja jóvátehetetlen tragédiájából származik. A tíz évesen árvává tett fiú megtanulta: e földön minden hatalom képviselője gyilkossá és rablóná válhat. Ha valaki tudatosan nem akar visszaélni a másikkal, a kicsivel, a szegénnyel, a kiszolgáltatottal, annak legelőbb szívével kell csüngenie azon, aki kicsiny, szegény és kiszolgáltatott lett. A gonosz banalitása és aljassága ellen csak az tud hatásosan védekezni, akinek szívében föltámad a Názáreti Jézus életébe és tettébe vetett irracionális bizalom. Ez a fölismerés tette ifjúságá-



tól fogva okossá a világi dolgokban. Nem tért ki a rá ácsingózó hatalom elől. De „úrhatnám szolgájává” hatalommal bíró nem tudta tenni – hogy az idősebb Bibó szava se menjen feledésbe. Nagy eszű ember volt, még a mosolya sem leplezte le, pedig mindig tudta, ha tört vetettek neki. Olykor talán élvezte is, hogy ennyire vigyáz rá az Isten, s boldogan élére állt a közösség javát szolgáló kezdeményezéseknek, amit e világ hiú fenesegei rossz néven vettek. A tudása, a munkabírása, a szorgalma mindig kellett: kellett az egyházban, és kellett az egyetemen, kellett különféle szervezeteknek, és kellett a közéletnek, a neve és az arca már ritkábban. De a tartása: hite és értékei csak nekünk, barátainak.

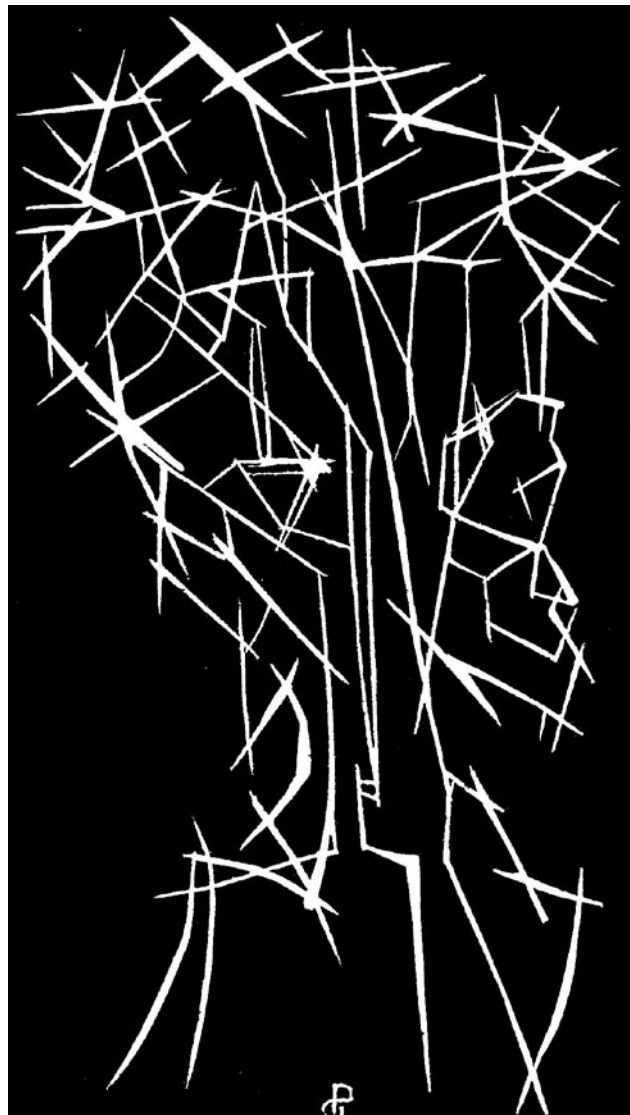
Pedig nem akart mást, mint mestere, a Názáreti: tanítani és gyógyítani. S miképpen Jézus, ő is gyakorta vált az ellentmondás jelévé. Nem teljesítette kortársai „e világi messiási várakozásait”. Bár a közös eszmélődés és szervezés ifjúságától fogva boldoggá tette az egykori fasori gimnáziumi cserkész vagy később a Deák téri evangélikus gyülekezet bátor aktivistáját, presbiterét, személyiségétől idegen volt a tehetség és a teljesítmény hiányát morális engesztelhetetlenséggel elfödözők

önámítása. A 80-as évek derekán a „Testvéri szó” című egyházi ellenzéki memorandum egyik aláírójaként nyilvánvalóvá tette, hogy az egyházi politikusoktól sem engedi lényét és tudását eszközzé silányítani. A Kádár-korszak alkonyán s mindvégig azért lehetett egyháza legjelentősebb vezetőjévé, mert nem kellett kárhoztatnia magát abban, amire egyszer rábólintott. Soha nem állította önmagát senki elé példaképként. És soha nem viselte el, ha bárkit megaláznak, még ha hibázott is, még ha bosszantó volt is esendősége.

Ellenei soha nem értették, hogy lehet valaki ilyen megátalkodottan teljesítményorientált, miközben bármikor kész segíteni a hozzá fordulónak. Soha nem kérdezte, hogyan és miért éppen neki kell megoldania a másik ínségét. Hitte, hogy ez így jó, és boldoggá lett általa.

Halála előtt 47 nappal még volt ereje eljönni a békásmegyeri evangélikus templomba, és prédikálni. Tíz éve rendszeres igehirdetője, tanítója és patrónusa volt e közösségnek, azon kevés gyülekezetek egyikének, ahol a különféle származású, meggyőződésű vagy kegyességű emberek közül senkinek sem kell Káinként lehorgasztania a fejét, vagy attól félnie, hogy gondolkodása vagy moralitása miatt eleve megítélnék. Robi mosolygott, nekem ehhez most nincs erőm, elrejtőzöm az ő negyvenhét nappal ezelőtt mondott szavai mögé.

„Lehet, furcsán hangzik szembeállítani a mennyországot és az Úristent. Mi azonban nem a mennyországban hiszünk, hanem az Úristenben. Belé kapaszkodunk, ő az, akiben bizakodunk. [...] December 10-én volt száz éve, hogy a huszadik század egyik legnagyobb magyar evangélikus lelkész-egyénisége, Keken András megszületett. Abban a szerencsében volt részem, hogy sokat lehettem vele együtt életünk egy bizonyos szakaszában. Az egyik ilyen beszélgetésben azt mondta, ha netán kiderülne, hogy ez az egész, amiben mi hiszünk, nem igaz, nem úgy van, ha kiderülne, hogy meg sem történt, hogy tévedtünk, akkor is Jézus tanítványa lenne. Keken András bizonyosságot tett az ember Jézus mellett. Az ember Jézus követése mellett, mondván, annyira szép ez a tan, és annyira vonzó Jézus példája, a másokért való élet, mindig megtalálni azt a pontot, amellyel új irányt lehet adni egy ember életének, akivel találkozunk. Hiszen valljuk be – mondja barátunk, Frenkl Róbert –, nincs realisabb mércéje az ember élete értékének annál, mint hogy hány ember életét változtatta meg, pozitív értelemben, a vele való találkozás. Lényegében ez a kereszténység, és erről szól ennek a földi életnek a pozitív igényessége. Az, hogy van-e odaát, mi lesz odaát, és hogyan leszünk odaát, az Isten titka. Biztosan nem úgy, ahogy elképzeljük, ahogy János apostol fantasztikusan leírja. Mi a különbség a rajongás és az ilyen, Jézust követő humán magatar-



tás között? A rajongás követel, a humánus nyújt. Érdekes módon: ugyanazok az építőkockák fordítva jelentkeznek. A rajongó úgy gondolja, hogy ő minden kötelezettségének eleget tesz, amit tőle a vallás megkíván, és ezért neki jár a bizonyosság. Neki üdvbizonyossága van, ő tutira megy. És bár igaz és szép a kifejezés, hogy az örök élet reménysége, vagy az, hogy az Úristen kezében vagyunk, de hiába igaz is, hiába szép is, őnéki bizonyossága van: ő teljesíti a köteletségét, ezáltal van bizonyossága. Az igazi hit az én szemléletem szerint az ádventi reménységre épül. Innen indul a történet Jézus Krisztus eljövételéről, amely új reményt adott a világnak, és megváltoztatta a történelmet. Ez a reménység válik hitbeli bizonyossággá az Isten kegyelméből. Hiszen ő az egyetlen, aki hitet tud adni a mi pogány szívünkbe. És ebből a reménységből és hitbeli bizonyosságból következik a kötelességteljesítés. Nem azért, hogy én kivíjjam magamnak a rajongó jogát az üdvösségre, hanem azért, mert hiszem és remélem, hogy az Isten a tenyerén hordoz engem. Erről szól az ádvent, az Isten tenyeréről. Azt kívánom ennek a kicsiny gyülekezetnek, hogy erről szóljon mindnyájatok karácsonya. Nem ti választottátok

az Istent, az Isten választott titeket. Legyetek há-  
lásak érte, és kapaszkodjatok belé. Ámen.”

Frenkl Róbert boldog ember volt. Nem tudomá-  
nyos és nem oktatói vagy közéleti tevékenysége,  
szellemi vagy vallásos teljesítménye miatt, hanem  
mert „elhitte az Úr Jézusnak, hogy önmagában  
semmi sem tisztátalan”. S e hite által élete szabad  
urává lett, akárcsak Ábrahám vagy Sztahlo Gábor,  
Keken András vagy a jó barát Szépfalusi István. Ők  
nem sorstalanok. Ők a történelem révén minden  
sorson túlivá lettek, akiket a „félelem és reszketés”  
megtanított arra, hogy az embernek – ha léte nem  
több Istenhez hanyatló árnyéknál – abban van a  
méltósága, hogy mindig választania kell. És ők tud-  
ták, döntéseik következményét emelt fővel vállalni-  
uk kell mindvégig.

Áldott legyen az Örökkévaló, aki Frenkl Róber-  
tet nekünk adta! Őrizze meg őt emlékezetünkben  
annak, akinek megismertük: a Názáreti Jézus ki-  
fűrkészetetlen sorsú, bátor és boldog tanújának!  
Őrizze meg őt emlékezetében mindvégig, addig az  
óráig, amikor hitünk szerint mindazokat, akiket  
örök szeretettel szeretett, egyetlen mozdulattal  
magához karolja.

Imádkozzunk!

Mindenható Isten, aki teremtetted az eget és a  
földet és minket, lelkedet adva nekünk, figyelj kö-  
nyörgő szavunkra, és figyelj szomorú csöndünkre,  
mert szavunk is, csöndünk is a tiéd, miképpen az  
életünk is egyedül a tiéd. Neked köszönjük meg  
Frenkl Róbertet, e sok mélységet megjárta és sokat  
szenvetett társunkat. Nem a semminek, neked  
adjuk őt vissza, aki nem törvény és nem tan vagy,  
hanem Ábrahám és Izsák és Jákob Istene, az élők  
ura, aki fenntartás nélkül magadhoz öleled a sze-  
gényeket, az üldözötteket, a sorsuk terhét hordozni  
nem rest nagy tékozlókat. A bűn miatt ítéltél úgy,  
hogy az embernek porrá kell lennie, de míg porrá  
nem leszünk, maradj közel hozzánk, kiismerhetet-  
len szentségedben is vigasztaló Isten. Aki békét  
szerzel magasságaidban, add békédet azoknak,  
akiknek élete szétválaszthatatlanul összetartozik  
Robi életével. Vigasztaló szereteted ölelje magához  
feleségét, gyermekeit, unokáit, testvérét, az egész  
családot itt és a nagyvilágban, akik ebben az órá-  
ban mind-mind Robira gondolnak. Ölelje magához  
e kicsiny gyülekezetet, a mindig kicsiny gyüleke-  
zetét azoknak, akik miattad, ahogy illik, az utolsó  
lélegzetvételig harcolnak, futnak és küzdenek, aki-  
ket életre ítéltél immár nélküle. Te, az élők eleven  
Istene, ne engedd, hogy halottainkról megfeledkez-  
zünk, legyen hozzájuk való szeretetünk és hűsé-  
günk beléd vetett hitünk tanúsága. Ámen.

*Donáth László*

(Az igehirdetés elhangzott Frenkl Róbert temetésén, Far-  
kasréten 2010. február 23-án.)

## **Christus fel-támada, igasságunkra...**

CHristus fel-támada, igasságunkra,  
Utat szerze Menyországra, örök  
bóldogságra.

Az első Atyánkban mind bűnben esénk;  
Az Istennek jó-kedvéből, ottan el-ki-esénk.

De a' Christus JESUS kedvében ejte,  
Emberré lön, és a' bűnnek ottan véget vete.

Mind e' Világ terhét vállára vevé,  
Az hatalmas Atya Istent, értünk  
meg-követé.

Ördögnek hatalma vala mi-rajtunk,  
Mert mind az első Emberre az almában  
ettünk.

Mind az alma-miatt fogunk meg-vásék:  
Reánk-szálla a' nagy bűnért minden  
keserűség.

Gyűlölség, irígység, minden kevélység,  
Fáratságos nagy sok munka, és minden  
betegség.

De lám ezt nem-érti a' háládatlanság,  
Emberekre honnan szállna ennyi  
nyomorúság.

Azért nem-fogadgya Isten beszédét,  
Jóra-intő Szent igéjét, Christus idvességét.

Christus fel-támada, igen kiáltjuk;  
De a' bűnnek undokságát mi meg-nem  
útálljuk.

Tudván bűnben élünk, semmit nem-félünk:  
Azért a' Christus halála, nem-használ  
mi-nékünk.

Támadgyunk-fel azért undok bűnünkből;  
Ki-miatt ki-rekesztetünk a' nagy  
dicsősségből.

Vegyük nagy jó-kedvel, Christus jó-voltát,  
Atya Isten-előtt-való, kedves áldozattyát.

Dicsősség Mennyégben az UR Istennek;  
Atya, Fiú, Szent Léleknek, mind örökké,  
Amen.

# Négyen ugyanarról

2010. február 5-én meghalt Frenkl Róbert, az orvostudomány doktora, professor emeritus, a Magyarországi Evangélikus Egyház korábbi felügyelője. Rá emlékezve Pavlik Gábornak, a professzorságban utódjának, valamint Bibó Istvánnak az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem nevében elmondott gyászbeszédét közöljük. Balla Bálint Frenkl Róbertnek az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetemben betöltött szerepéről ír, Koczor Miklós pedig a nyolcvanas évek közepén született *Testvéri* szó című irathoz kapcsolódó tevékenységét idézi meg, vázlatosan bemutatva az egyház belső megújulásáért küzdő közösség és mozgalom történetét is.

**S**okszor vettem részt ünnepélyeken, családi összejöveteleken Frenkl Róberttel. A vendégek között ilyenkor gyakori téma volt, hogy ki mennyi ideje ismeri Robit. Én azok közé tartoztam, akik régóta.

Ötven évvel ezelőtt a Budapesti Orvostudományi Egyetem Kórélettani Intézetében, a Hógyes Endre utcában találkoztunk először, én mint egyetemre fel nem vett érettségizett diák, aki átlépni készültem az akkor alakuló OSC vízilabdacsapatába, azt is remélve, hogy segítséget kapok, amikor egy év múlva újra megpróbálom az orvosegyetemi felvételt.

Kaptam segítséget. Nemcsak egy év múlva, hanem egyetemi pályámon végig, először, mint OSC-játékos, de később is, amikor már nem ott játszottam. Kaptam önzetlen segítséget tőle, mint oly sokan mások, pedig akkor még fel se merült, hogy valaha együtt fogunk dolgozni. Lételeme volt az önzetlen segítségnyújtás, örömet okozott neki, ha vállalhatta mások baját, panaszát, különleges érzéssel tudott vigasztalni.

Azután egy fedél alá kerültünk, hívó szavára 1973-ban beléptem az akkori TF orvosi tanszékére, 37 éven keresztül élveztem továbbra is segítségét, irányítását, barátságát, és évtizedeken keresztül tanúja lehettem sikeres és varázslatos pályafutásának. Tanúja lehettem, ahogy folytatta és fejlesztette a tanszék munkáját, magas szintű tudományos életet tartva fenn, fáradozva a TF tudományos életéért, a magyar sportorvoslásért, a Semmelweis Egyetemért, amelynek professor emeritusaként dolgozott.

Mint hogy mindenhez rendkívül tehetséges volt, amihez nyúlt, azt jól csinálta, mindent nagy hozzáértéssel végzett, bizonyos funkciókat, tisztségeket valószínűtlenül hosszú ideig látott el. 30 évig volt tanszékünk vezetője, 13 éven keresztül a Sportegészségügyi Szakmai Kollégium elnöke, és 53 éven keresztül a szeretett klubnak, az OSC-nek a vezetője.

Az oktatói és tudományos élet egy magasabb fokát jelentette a TF doktori iskolája, amelynek megteremtője, programvezetője volt, számos PhD-hallgató témáját vezette. Tudományos nevelői tevékenységének eredményeként született MTA doktora fokozat, 12 kandidátusi, illetve PhD fokozat, és ha a tanítványok tanítványait is számoljuk, „tudományos családja” 33 személyt tesz ki.

Sokszor vettem részt ünnepélyeken, családi összejöveteleken Frenkl Róberttel, nem régen az egyik ilyen összejövetelen beszélünk arról: szinte furcsa, hogy közel négy évtizeden keresztül dolgoztunk közvetlenül egymás mellett anélkül, hogy egy rossz szó vagy akár indulatos megjegyzés elhangzott volna köztünk. Szomorú, hogy már nem is fog.

*Pavlik Gábor*



## Tisztelt Gyászolók,

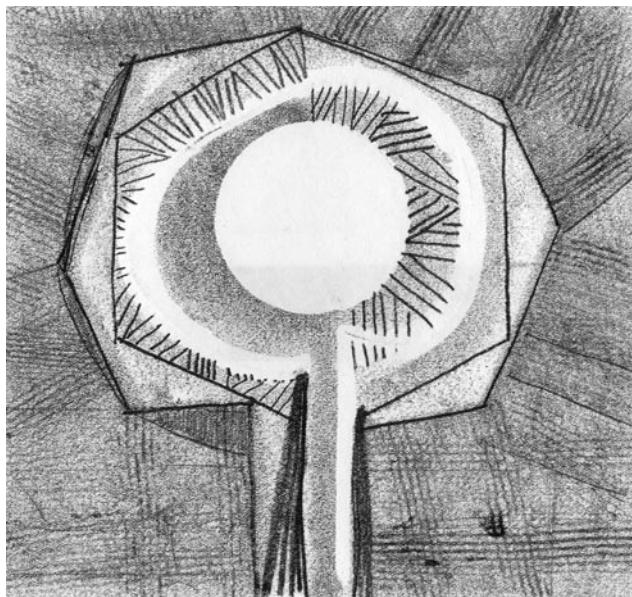
az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem magyarországi egyesülete nevében búcsúzom Frenkl Róberttől, aki Kőszegi Ábel szép szavai szerint nemcsak elnökünk, hanem testvérünk, apánk és barátunk is volt egyben.

A Szabadegyetem, amelyet emigrációban élő magyarok több mint 40 éve alapítottak, a rendszerváltásig Magyarországon nem túrt könyvek kiadásával és évente rendszeres konferenciák, ún.

Akadémiai Napok rendezésével szolgálta a magyarság ügyét, mindig párbeszédre és megegyezésre törekedve – de nem az ordas eszmék és szélsőséges módszerek híveivel. Frenkl Róbert az elsők egyike volt azok közül, akik a 70-es évek végétől Magyarországról meghívott előadóként is részt vettek ezeken a konferenciákon; saját szavai szerint az itt tapasztalt józan és toleráns légkörben a legelső alkalomtól kezdve otthon érezte magát. A rendszerváltáskor a Szabadegyetem céljai nem változtak, csak a körülmények lettek első látásra kedvezőbbek, s a tennivalók sokrétűbbek; s azóta az Akadémiai Napokra háromévenként felváltva kerül sor Nyugat-Európában, Magyarországon, illetve valamelyik szomszédos országban. A józanságra és türelemre azonban a szabadságnak és demokráciának elvileg kedvezőbb körülményei között is – ma látjuk csak igazán – ugyanúgy, sőt még inkább szükségünk van, mint azelőtt. És nagyon hiányozni fog az az ironia és önironia is, amellyel Frenkl Róbert folyamatosan ezt – a türelmet és a józan észet – képviselte, akkor is, amikor elvállalta a Szabadegyetem magyarországi fiókegyesületének elnöki tisztségét. Az ő elnöksége idején alakult meg a Szabadegyetem délvidéki, kárpátaljai és felvidéki köre is, a korábbi erdélyit követve, e tisztségében is lehetetlen lesz pótolni őt.

Húsz évvel ezelőtt nem gondoltuk volna, hogy közéletünk – és lassan mindennapi életünk – legkínzóbb hiánya a türelem, a józanság, az önironia lesz. Frenkl Róbert emlékét, azt gondolom, azzal is híven őrizzük, ha nem hagyjuk, hogy ezek végképp hiánycikké legyenek.

*Bibó István*



**A**z Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem azzal a céllal alakult 1969-ben Svájcban, hogy lelki-szellemi otthont adjon európai gondolkozású, ökumenikus indíttatású protes-

táns magyar értelmiségieknek. Bár az alapítók az ismert, sors adta kényszer miatt Nyugaton éltek, ezekkel az alapvető értékekkel Európa valamennyi országában élő honfitársukat is szólítani kívánták. Egy szóval kifejezve: híddá kívántunk lenni Nyugat és Kelet között. Ezt a hidat a vasfüggöny miatt jó ideig csak titkos futárok, csempésztett iratok és az éter hullámai segítségével építgettük, tartós kapcsolat azonban – magyarországi személy konferenciái részvétele híján – nem volt lehetséges.

Tiltott szellemi pallónk azután híddá változott, amikor 1978-as damülsi (Vorarlberg) éves találkozónkon megjelent Budapestről a nagy fondorlatozottsággal hozzánk érkező Frenkl Róbert. Ma már nehéz elképzelni, milyen nagy öröm volt odakint, hogy megtört a jég. A határok túloldaláról jött barátunk nemcsak az első hídépítő volt odaát, hanem egyre szélesítette is ezt a hidat, a határok mindkét oldalán erősítette a közös szellemiséget és a személyes barátság szálait. Egyaránt volt tudós orvosprofesszor, sportszervező és főleg a magyar evangélikus egyház világi vezéregyénisége, alapvető értékeink példás, mintaszerű hordozója. Jelenlétével és előadásaival már bőven megajándékozott minket a rendszerváltás előtt is. Személyisége teljessége azonban azóta bontakozhatott ki igazán, és azóta tartozik hozzánk – mint barátunk és nagy tudású előadónk – felesége, Szilvia is. Mindketten hűséges barátaink is voltak: pazar vendéglátásukat budai házukban nem lehet elfelejteni.

Frenkl Róbert nevéhez fűződik ama bizonyos hídnak nemcsak személyi, de szervezési-intézményi megalapozása is. Frenkl Róbert volt a Szabadegyetem Kárpát-medencén belül tervezett – és időközben szépen fejlődő – társhálózatának legelső és azt haláláig mintaszerűen vezető spiritus rectora, a budapesti székhelyű EPMSz Egyesület elnöke. Itt színvonalas előadások rendezésével erősítette közös hidunkat. De nemcsak Budapesten, hanem valamennyi szabadegyetemi konferencián és összejövetelen élete végéig részt vett előadóként, moderátorként és bölcs hozzászólóként, és hallgattunk szavára. Témái egyaránt kiterjedtek a vallásra és a testi-lelki épség gondjaira. A mentálhigiéné fogalmára és fontosságára is ő hívta fel figyelmünket, és ezzel arra, hogy testi egészségünk elválaszthatatlan a lelkitől. Hasonlóan sok mindent egybefoglaló szava volt az „intellektuális szerelem” is, mellyel saját szabadegyetemi negyed századát jellemezte.

Most szomorú szívvel, de a viszontlátás reményével búcsúzunk tőle. Hiszünk abban, hogy már egy másik világ felé vivő hídon halad, de szót emel azokért is, akik még az innenső oldalon és új feladatokkal építik a hidat. Azt a hidat, melyet az elsők között hitelesített életével. Imádkozunk érte.

2010. február

*Balla Bálint*

## Frenkl Róbert szerepe a Testvéri Szó létrejöttében és egyháztörténeti hatásában

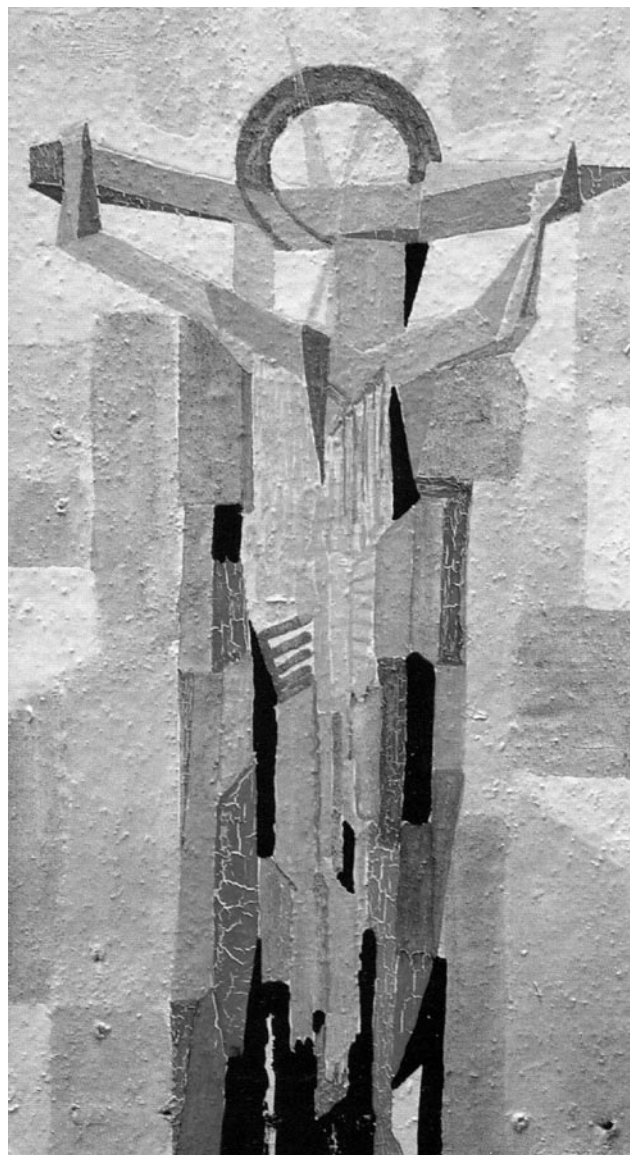
Elöljáróban hadd említsem meg, hogy e néhány sor összeállítása különös izgalmat okoz. Ezen a területen sok kérdésben ugyanis bizonyára személyes elfogultságom birkózik majd a kötelező tárgyilagossággal, bár Isten előtti felelősséggel törekszem az igazságra a helyzet megítélésében. Ezzel a komolysággal hangsúlyozom, hogy míg a „Testvéri szó a Magyarországi Evangélikus Egyház minden tagjához” című irat létrejötte alapvető, addig Frenkl Róbertnek ezen a területen kifejtett munkája csak jelentős eseménye egyházunk történelmének. Beszámolómban azonban Frenkl Róbert személyét és hatását emelem előtérbe, őt a továbbiakban a hozzá fűző testvéri-baráti kapcsolat alapján Robiként említem.

A Testvéri szó előzményeiként ifj. Fasang Árpád Káldy Zoltánnak küldött, Ordass Lajos rehabilitálását kérő levele és Dóka Zoltánnak az Lutheránus Világszövetség elnökségéhez eljuttatott „Nyílt levél” című irata említhetők. Robi az elsónél – mint a Deák téri gyülekezet tekintélyes munkatársa – békítő feladatokban vett részt, a közben eléggé viharossá váló eseményekbe azonban csak a Testvéri szó előzetes szervezésénél kapcsolódott bele.

Elsőként egy teljesen „megbízható”, ezért titokban bonyolított összejövetel megszervezése volt a feladat. Hévízgyörkön Dókáéknál több előtalálkozón néhány testvér osztotta fel egymás között a meghívás feladatát 1985. november 13-ára, Zászkaliczkyék fői házába. Robi meghívását Fasang Árpád javasolta. Javaslatát kiegészítette még azzal, hogy akár előadást is kérjünk tőle.

Megbeszélésünk során Robi kezdeti bizonytalankodás után vállalta a nem könnyű feladatot. Erről a *Hitel* című lap 1990/19. számában így számol be: „Engem Dóka Zoltán és Koczor Miklós keresett fel. Első reflexem a visszautasítás lett volna. Félttem, hogy egyházi ellenzéki szerepem beszűkíti mozgásteremet az egészségügyben, a felsőoktatásban és a sportban, ahol immár hagyományosan másként gondolkodónak számítottam. De amikor kiderült, hogy egy előadás megtartását kéri, azonnal igent mondtam. Évtizedeken át, ha szolgálatra kértek, elvállaltam.”

Egyébként Dóka Zoltán már ekkor jól érezte, várhatóan milyen hatással lesz megbeszéléseinkre Robi szellemi súlya. Fői együttlétünk előtt ezért kereste fel még részletesebb megbeszélésre. Erről a fent említett cikkben is szó esik: „Főt előtt Dóka Zoltán még egyszer felkeresett. Több, később a Testvéri szóban is szereplő kérdést beszéltünk meg. Ő kérte azt, hogy – bár minden kérdés fontos – koncentráljunk a fő témákra, a diakóniai teológiára, illetve az ellehetetlenedett egyházvezetésre.”



A fői együttlét után bevezetésként két előadás hangzott el. Az elsőt Ittész Gábor tartotta „Az egyház küldetése ma” címmel, a második téma Robi előadásában: „A világi elem a ma és a holnap egyházában”. Az előadásokat követő megbeszélésen lenyűgözően érvényesült a különböző korosztályokat összehangoló színvonal, a keresztényeket összekötő egység.

A csoportban többen voltak olyanok is, akiknek már az előzetes évtizedekből is volt gyakorlati tapasztalatuk az illegálisnak is nevezhető egyházépítő megmozdulások, közösségi szervezések terén. Így első alkalmunktól kezdve, amelyen – bár kezdetben érzékelhető volt a feszültség, az izgalom – a lelkészeknek és nemlelkészeknek, illetve a különböző korosztályhoz tartozóknak olyan közössége jött létre, amely teljes testvéri egyenrangúságban kezdte meg küzdelmét az egyházunkban tapasztalható válságjelenségek ellen.

Fasang Árpád – a tőle megszokott aktivitással – a tanácskozás vége felé nyilatkozattervezettel állt elő. A szöveg friss volt, de már csak a közösség sokszínű összetétele is szükségessé tette, hogy egy



lehetséges nyilatkozatot alaposabban megtárgyaljunk, ezt pedig csak további együttlétekkal lehetett biztosítani. Robi, aki Árpáddal egy autóban érkezett megbeszélésünkre, így emlékezik vissza erre a helyzetre: „Fasang Árpád – vele és Balczó Andrásal együtt mentünk – javasolta, hogy fogadjunk el és hozzunk nyilvánosságra egy nyilatkozatot. Kifelé menet ugrattuk, hogy az biztosan ott van már a zsebében. Nem tévedtünk. Nem volt rossz szöveg, de a többség érthetően nem fogadta el, hiszen nem közös munka eredménye volt, és több alapkérdést nem tisztáztott. Végül munkacsoportok alakultak egy-egy témakör kidolgozására azzal, hogy a karácsonyi időszak után, január elején találkozzunk legközelebb, és véglegesítjük a nyilatkozatot.”

A közös munka első szakaszában D. Káldy Zoltán váratlan megbetegedése jelentett izgalmat és egyben elvi kérdést is számunkra. Mivel azonban nem miatta és ellene, hanem egyházunk ügyéért jöttünk össze, folytattuk a munkát. Végül több találkozás után 1986. március 17-ei együttlétünkön egy kísérőlevéllel együtt végső formájában aláírtuk a Testvéri szót. Álljon itt felsorolva a 19 aláíró – 10 lelkész és 9 nemlelkész – neve: Bence Imre, Botta István, Csepregi Zsuzsanna, Dóka Zoltán, Dóka Zoltánné, ifj. Fasang Árpád, dr. Frenkl Róbert, Gadó György, dr. Gadó Pál, Ittész Gábor, Ittész Nóra, id. Kendeh György, dr. Koczor Miklós, Koczor Zoltán, Rózse István, Thurnay Béla, Virág Szabolcs, Zászkaliczky Pál, Zászkaliczky Péter. A hazug ellenpropaganda lehetőségét akartuk csökkenteni azzal, hogy csak egyetlen példányt írtunk alá saját kezűleg. Az aláírás nélküli példányokon a „saját kezű aláírások” megjegyzés tájékoztatta az olvasókat elvi alapállásunkról. Az egyetlen aláírt példányt közösségünk nevében Robi és Rózse István adta át – az Országos Elnökségnek címezve – Nagy Gyula püspöknek.

Az átadásra Robi így emlékezett: „Ő időt kért, és azt, hogy a téma maradjon egyházon belül, ne kerüljön az irat az államhoz, illetve külföldre. Ehhez képest távozásunk után azonnal másolatok készültek nála. Az egyházi elnökség tagjai aláírt, a sebtiben összehívott esperesi értekezlet alá nem írt példányt kapott. De kapott a Testvéri szóból az ÁEH és az ő révén a Politikai Bizottság minden tagja, a KB-titkárok, a kormány tagjai”.

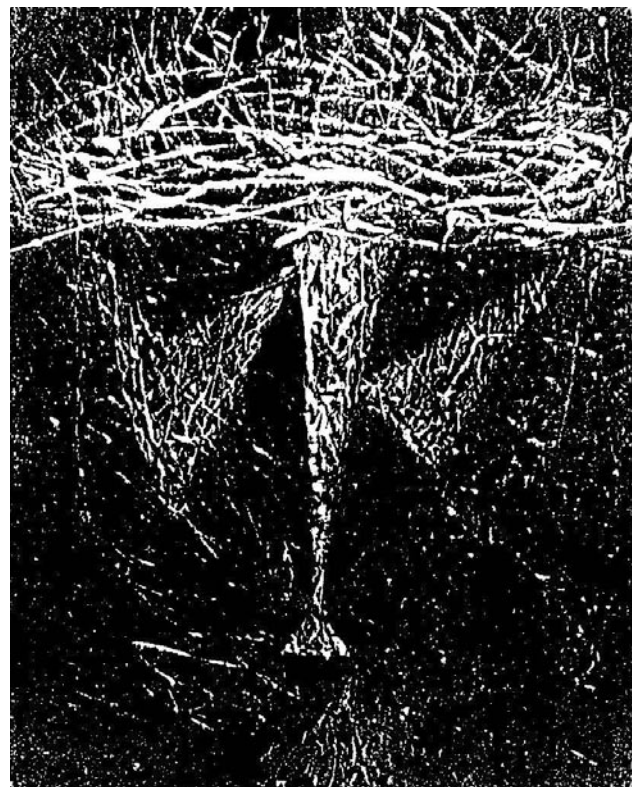
A nyilvánosságra hozott Testvéri szó tehát mehökkentően nagy hatású lett. Ugyanakkor ebben az évben az 1956. évi politikai események 30 éves évfordulója miatt az állam egy ilyen természetű irat esetében – bizalmas információink szerint – nehezen gondolhatott keménykezűsége. A Testvéri szó egyházi jellegéhez nem fért kétség, az iránta megnyilvánuló rokonszenv is érezhetően nőtt. Nagy Gyula külföldi negatív sajtónyilatkozatai jelentéktelennek bizonyultak, jellemzőbb volt az erőteljes pozitív visszhang, az irat teljes szövegét és kísérőle-

velét is közölték magyarul (Útitárs, 1986/5.). Mindezek hatása már 1986 második felében áttörte a hazai elutasítás falát.

Ebben a helyzetben az egyházvezetés dialógusra kérte fel a Testvéri szó közösségét. Az egyik bizottságban Pröhle Károly, id. Fabiny Tibor, Szebik Imre és Tóth-Szóllós Mihály szerepeltek. Nagy Gyula javaslatot tett egy másik bizottságra is Frenkl Róbert, Gadó Pál, Ittész Gábor és Zászkaliczky Pál személyében. A bizottságok tárgyalása – minden bizonnyal – az 1986. november 20-ai Országos Közgyűlés iránymódosító bejelentéseinek előkészítését célozta volna. A bizottsági munka gyümölcse az „Egyházunk belső megújulásáért” című nyilatkozat azonban – amelyet Ittész Gábor végül nem írt alá – csak 1987. január 18-án jelent meg az Evangélikus Életben.

Egyházunk helyzetének változását fokozatosan a politika is tekintetbe vette. Az ÁEH számára közlünk Robi látszott a legalkalmasabb tárgyalópartnernek. Erről így írt: „Két héttel az Országos Közgyűlés előtt Miklós Imre államtitkár arra kért, hogy 1986. november 5-én keressem fel hivatalában. A közösség úgy döntött, hogy fogadjam el a meghívást. A kétórás beszélgetésen jelen volt Sarkadi Nagy Barna is, de aktívan nem vett részt abban. Kb. 40-40 percben kifejtettük véleményünket az egyházi életről, a többi időben kötetlenül beszélgettünk. Az ÁEH feltűnően tájékozott volt egyházunk és benne a Testvéri szó ügyeiről, belső dolgáról.”

Az 1986. november 20-ai Országos Közgyűlés már a Testvéri szó mehökkentő hatásáról tanuskodott. A püspöki jelentés teljes tárgyilagossággal



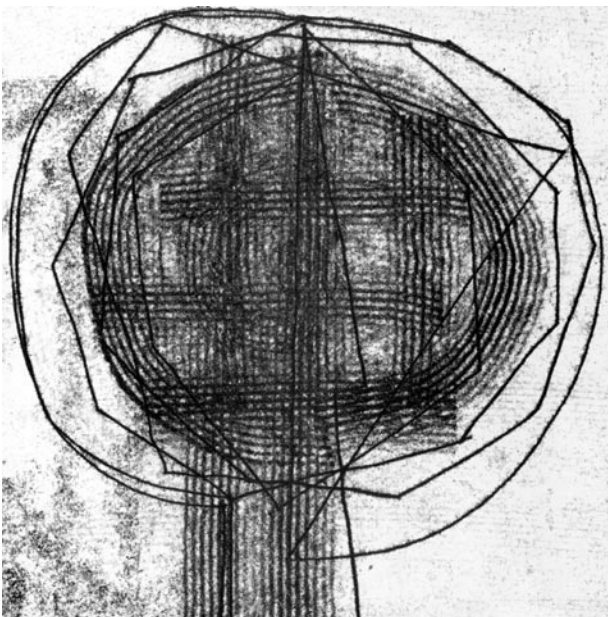


tartalmazta, hogy „a Testvéri szó – teológiai és gyakorlati megújulást követelve – többek között ’válságról’ beszél egyházunk életében. Éles kritika alá veszi a diakóniai teológiát. Követeli az egyházi életnek és az előljárók megválasztásának gyökeres átszervezését és más reformokat, köztük a volt fessori gimnázium visszaállítását” (Evangélikus Élet 1986. december 21.). A Testvéri szó javaslatait a jelentés már címének említése előtt széles körben számba vette. Ezek sorában a teológiát végzett nők helyzetének rendezését, a nemlelkészi szolgálat erősítését, az „evangélikus fórumok” megrendezését emelte ki. A jelentést követő hozzászólások során többen is kifejtették a Testvéri szó értékeit és előrevívó jelentőségét.

A közgyűlést követő időszakban azonban a helyzet bizonytalanságot mutatott. Erről Robi a következőképpen számolt be: „A közgyűlés után elutasítottabb lett a légkör. Nagy Gyula halogatta a régóta esedékes találkozást a Testvéri szó közösségével. Leállította az Ittzés Nórával közösen írt cikkünk közlését a Lelkipásztorban, amelyet pedig Nagy István professzor, szerkesztő készséggel vállalt.” Ugyanakkor vége lett a diakóniai teológia abszolutizálásának, jelentős javulás következett be a teológiát végzett nők helyzetében, megindultak a Budapesti Evangélikus Gimnázium újraindításának nyilvános küzdelmei, országos megbeszéléseket, ún. fórumokat kezdtek szervezni. Robi különösen a Fasor újraindításában vállalt igen komoly szerepet. Sőt a Testvéri szó hatása abban is megnyilvánult, hogy hamarosan őt választották a Déli Egyházkerület felügyelőjévé. Ez azonban egyházunk történetének már egy újabb fejezetéhez tartozik.

Robi személyisége és munkája a Testvéri szó követhető gyakorlati programjának kialakításában és közvetlen egyháztörténeti hatásában mindmáig eleven. Az egyház Ura áldja meg közös szolgálatunkat!

**Koczor Miklós**



## Dicsőség, és dicsiret...

Dicsőség, és dicsiret  
te-néked meg-váltó Királyunk:  
Kinek Gyermeki szép Sereg,  
mond édességes éneket.

Izraélnek te vagy Királya,  
és Dávid Királynak magzattya:  
Ki az Urnak nevében,  
jössz hozzánk dicsőségedben.

Dicsőség, és dicsiret  
te-néked meg-váltó Királyunk:  
Kinek Gyermeki szép Sereg,  
mond édességes éneket.

Sidóknak Serege,  
Pálmákkal jővének elődbe:  
Mi-is könyörgésekkel,  
Jöttünk hozzád, s' énekekkel.

Dicsőség, és dicsiret  
te-néked meg-váltó Királyunk:  
Kinek Gyermeki szép Sereg,  
mond édességes éneket.

Idején szenvedésednek,  
im-ezek téged dicsirtenek:  
Mert midőn Menyben lakol,  
mi elménk énekekkel hódol.

Dicsőség, és dicsiret  
te-néked meg-váltó Királyunk:  
Kinek Gyermeki szép Sereg,  
mond édességes éneket.

Tetszék Sidóknak éneke,  
im tessék mi nyelvünk zengése:  
Mert kegyelmes Király vagy,  
kinél minden jó kedves, és nagy.

Dicsőség és dicsiret,  
te-néked meg-váltó Királyunk:  
Kinek Gyermeki szép Sereg,  
mond édességes éneket Amen.

# Az erősek felelőségéről

Az adventi vasárnapok egyikén és valamikor a húsvét utáni időszakban hosszú évek óta a békásmegyeri templom szószékén állt Frenkl Róbert. Így volt ez 2009-ben is: mennybemenetel ünnepe után, Exaudi vasárnapján a Római levélből kijelölt textusról prédikált, abból az fejezetből, amelynek egyik versét a temetésén elhangzó igehirdetés alapjául választotta. Éppen május 24-én, 75. születésnapján.

*Többé tehát ne ítélkezzünk egymás felett, hanem inkább azt tartsátok jónak, hogy testvéreteknek se okozatok megütközést vagy elbotlást. Tudom, és meg vagyok győződve az Úr Jézus által, hogy semmi sem tisztátalan önmagában, hanem ha valaki valamit tisztátalannak tart, annak tisztátalan az. Ha pedig atyádfia valamilyen étel miatt megszorodik, akkor nem jársz el szeretetben. Ne tedd tönkre ételleddel azt, akiért Krisztus meghalt. Vigyázzatok, ne káromolják azt a jót, amelyben részesültetek. Hiszen az Isten országa nem evés és ivás, hanem igazság, béke és a Szentlélekben való öröm; mert aki ebben szolgál Krisztusnak, az kedves az Isten előtt, és megbízható az emberek előtt. Azokra a dolgokra törekedjünk tehát, amelyek a békeséget és egymás építését szolgálják. (Róm 14,13–19)*

## Kedves gyülekezet, kedves testvéreim!

Azt a címet adhatnánk ennek a felolvasott fejezetnek – azon túl, amelyet Pál apostol adott neki –, hogy *nincs új a nap alatt*. Megdöbbenő, de teljes joggal föl lehet tenni a kérdést: kinek is szól ez a szakasz? Az akkori római gyülekezetnek és társadalomnak? Vagy a mai egyháznak, a mai társadalomnak? Hiszen mehökkentően és hihetetlenül aktuális.

Nézzük először, mit is jelenthetett az ókorban, ott, ahova az apostol célzott. Róma világváros volt. Azt mondják, ebben az időben egymillió ember, rendkívül gazdag populáció lakta, az itt kialakult kis keresztény gyülekezet egyrészt zsidó, másrészt sokszínű pogány gyökerekkel rendelkezett. Látszólag csak életmódbeli tanácsokat, figyelmeztetéseket ad az apostol, valójában azonban nagyon kemény beszéd ez, és nagyon mély krízisről árulkodik. E kiragadott szakasz alapján nehéz eligazodni, ahhoz, hogy jól értsük a szöveget, el kellene olvasni az egész 14. fejezetet. Ennek elején erőtlenekekről és erősekről beszél az apostol, majd előhossa az étel és ital problémáját. Arról van szó valójában, hogy a pogányokból lett keresztények egy része úgy gondolta, attól, hogy ők keresztények lettek, még elfogyaszthatják a bálványáldozati húst, amelyet korábbi isteneiknek áldoztak, a másik oldal pedig úgy vélte, a bálványáldozati hús nem fogyasztható el.



Tipikus mai kérdés: valamilyen életmódbeli megoldást az Istennel való kapcsolat próbakövévé emelünk. Pál világosan beszél. Azt mondja: erőtlenekek, akik félnek dönteni, akiknek szükségük van a mankóra ahhoz, hogy kereszténynek, Krisztus tanítványának tarthassák magukat, és erősek, akik vállalják a keresztény ember szabadságát, és vállalják a döntés felelőségét.

Ez a látszólag egyértelmű helyzet azonban egy fokkal ennél mégis csak bonyolultabb, és valahol itt rejlik a lényeg. Nevezetesen arról van szó: csak az tisztátalan, amit annak tartunk. Ő maga is vallja magáról, hogy erős, és a szabadság törvénye alapján áll. Máshol ezt úgy fogalmazza: minden szabad nekem, de nem minden használ. Világos tehát az ő felfogása az életmód és a keresztény ember szabadságának vonatkozásában, ugyanakkor azonban kimond egy nagyobb igazságot is: az erősek felelőséke az erőtlenekekért. Az erőseknek felelősége van azért, hogy ne botránkoztassák meg az erőtlenekeket, és szabadságuk van arra is, hogy bizonyos értelemben vagy bizonyos fokig alkalmazkodjanak az erőtlenekekhez. Ez nagyon világos és lényeges, de nem elvi engedményt jelent.

Némi túlzással azt mondhatnánk, hogy ezt a két tábor ma leginkább a fundamentalizmus és a liberalizmus testesíti meg – most vegyük jó értelemben mind a kettőt. Pál tehát az erőseket tartja liberálisoknak, akik tudnak dönteni, akik vállalják a döntés felelőségét, akiknek nincs szükségük állandóan mankókra és a gyengéket, az erőtlenekeket

tartja fundamentalistáknak, akiknek szükségük van a szokás rendjére.

Akik átérték annak idején a negyvenes évek végén az egyházi ébredést, emlékezhetnek arra, hogy minden gyülekezet épülésében három fázis következik be. Van a megtérési vagy a gyülekezetbe születési fázis, az emberek tehát hitre jutnak, valamilyen formában belekerülnek a gyülekezetbe. Aztán nagy örömmel közösséggé szerveződnek, majd megjelenik az igény, hogy legyünk mélyebben hitvalló keresztények. És itt van a vízváltás, itt dől el, belterjessé válik-e a közösség, befelé fordul-e, csak önmagával törődik-e, vagy képes evangelizáló lenni, képes missziói közösséggé válni, és társadalmi – elsősorban persze gyülekezeti – felelősséget vállalni. Ez az igazi kérdés, Pál ezért van az erősek pártján.

És most kanyarodjunk a mához, hiszen ezek a gondok újra és újra megismétlődnek, és ma is ilyen viták jellemeznek nagyon sok gyülekezetet. Sokan nem tudják elképzelni másképp a keresztény életet, csak uniformizálva, ahogy annak idején mi is tapasztaltuk az ébredésben, amikor előírták a lányoknak, milyen hajviseletük legyen, milyen ruhában járjanak. Akárcsak a bálványáldozati hús fogyasztásánál...

De valljuk be, kedves testvéreim, mindnyájunknak – félve mondom – kicsit fundamentalistává kell lennünk. Mindenkinek szüksége van mankókra. Hogyha nem lenne szükség, akkor nem lenne sem pedagógia, sem gyermeknevelés. Skandináviában



és az Egyesült Államokban egy időben nagyon erős irányzata volt annak, hogy nem szabad a gyerekeknek semmiféle korlátot szabni. Lett is ebből egy sereg társadalmi probléma, deviancia, máig ható következményekkel. Bizonyos korlátokra tehát mindig mindenkinek szüksége van. A kérdés csak az: a korlátokért él-e valaki, azért él-e, hogy bizonyítsa, ő betart minden szabályt, vagy a korlátok is azt segítik elő, hogy nyitott, befogadó, másokért élő, másoknak szolgáló személyiséggé tudjon válni. A mi számunkra ennek az igének ez a mai fő kérdése: milyen életvezetést vállalunk? Ahogy annak idején Keken András egy ifjúsági bibliaórán mondta: minden ember a maga keskeny útján törekszik Isten felé. Azt gondolom, ez a gyönyörű mondat kifejezi azt a sokszínűséget, amely a kereszténységet jellemzi, azt a szabadságot, amely a keskeny úton is a rendelkezésünkre áll.

De természetesen nemcsak az egyén, hanem az egyház, a gyülekezet számára is van üzenete az igének. Az egyház is befelé fordulhat, korlátokat állíthat maga elé, szabályok szerint élhet, vagy lehet nyitott, befogadó, olyan közösség, amely közéleti és társadalmi felelősséget vállal.

Most nincs is más teendő, mint néhány szót szólni Sztehlo Gáborról, akinek centenáriumát ebben az évben ünnepeljük. Azért kell itt megidézni őt, mert Sztehlo ebben az összefüggésben erős volt. Nyitott és befogadó, aki élete kockáztatásával is vállalta, hogy másokat mentsen, segítsen. Nem lehet az egyházban Sztehlót köszönteni, Sztehlóra emlékezni, ugyanakkor pedig nem föllépni a mai kirekesztések ellen, a mai üldöztetések ellen, a mai gyengék, a mai erőtlének védelmében. Ma ez az egyház nagy leckéje.

Néhány hét múlva felszenteljük ezt a gyönyörű idősotthont. Ez az otthon is arról szól, hogy az egyháznak hitből kell cselekednie. Ha azért építünk idősotthonokat, iskolákat, mert erőtlének vagyunk, és így kell bizonyítanunk egyházhoz tartozásunkat, akkor gond van. Ha azért építünk, azért nevelünk, mert ez következik a hitünkéből, mert másként kiüresedik az egyházi élet, elhalkul, elerőtlenedik az üzenet, akkor van jövője az egyháznak. Ez ma a nagy kérdés: milyen program szerint él az egyház, milyen közéleti, társadalmi felelősséget vállal.

És itt jönnek a kényes pontok. Hiszen az erőtléneknek a kereszténységhez hozzá kell tenniük a nemzeti érzést és sok minden egyebet, hogy az identitásuk meglegyen. És ha az erősek szeretettel fogadják is ezt, meg kell védeniük azokat, akik számára „csak” – idézőjelben mondom – a Jézus Krisztusban való hitből következnek a dolgok, és nem kapcsolódnak össze semmiféle más ideológiával. A legkülönbözőbb politikai platformon lehet Jézus Krisztust követni. Nem szabad összetéveszteni a politikumot az evangéliummal.



És hogy világos legyen, mennyire aktuális mindez, ismét – ahogy szoktam – segítségül hívom a költőt. Most egyszerre két költőt is. Tóth Árpád *Nézz ránk, Ady Endre!* című versét szeretném befejezésül fölolvasni, amelyet a 20. század húszas éveinek elején írt, történelmi időben, amikor kiadták az akkor már halott elődnek, Ady Endrének *A halottak élén* című kötetét.

Meghalt az Élet és elmúlt a Harc, –  
Figyelsz-e még e tespedt, tompa csendre?  
A sir mélyéből, büszke, dacos arc,  
Figyelsz-e még ránk, harcos Ady Endre?

Érdemes még szemedet vetni ránk?  
Nézni a hetyke magyar sors kudarcát?  
Országunk csorbult, tépett a gunyánk,  
S az isten is arrább fordítja arcát.

Kik körülálltuk a ravatalod,  
Ma már tudjuk, vezeklőn, törve, sírva,  
Hogy nem te voltál akkor a halott, –  
Mi dőltünk zsibbadt, léha, szörnyű sírba!

Csak vad órákon kél és kavarog  
A szittyá sír, a kísérteti csontház,  
És marjuk egymást, esett magyarok,  
Árva az árvát, csontvázat a csontváz.

Óh, Ady Endre, Messiás-magyar!  
Riaszd szét lidércálmát a halottnak!  
Bús Lázár-szivünk még élni akar,  
Ontsd rá napos tüzét élő dalodnak!

Ha igazán szeretted, nézz le ránk,  
Oszlopnak gyúlva sorsunk siri éjén:  
Járj előttünk, dicsőült Égi Láng,  
Élni akaró bús halottak élén!

Bevallom, amikor elolvastam a verset, gondolkoztam, felolvassam-e az igehirdetés végén. Az utolsó előtti sor döntött. Életünk nagy kérdése, kedves testvéreim, hogy mi jár, ki jár előttünk. Járjon előttünk Jézus Krisztus, a dicsőült égi láng! Ámen.

*Frenkl Róbert*

## Urnak fel-támadásán...

URnak fel-támadásán,  
Ki meg-hala kereszt-fán:  
Örüllyünk, és vigadgyunk,  
Istennek hálát adgyunk.  
Ur Isten meg-váltá  
mind ez Világot  
Szent halálával.

Ha fel-nem támadt vólna,  
Mi mind el-vesztünk vólna:  
Az ő fel-támadása,  
Lön vétkünknek romlása.  
Ur Isten meg-váltá  
mind ez Világot  
Szent halálával.

Halálának érdeme,  
Lön népének öröme.  
Örüllyünk, és vigadgyunk,  
Istennek hálát adgyunk.  
Ur Isten meg-váltá  
mind ez Világot  
Szent halálával.

A' pokol meg-rontaték,  
Menyország meg-nyittaték:  
Az Isten meg-békéllék,  
Bün röllunk el-véteték.  
Ur Isten meg-váltá  
mind ez Világot  
Szent halálával.

Aldott légy nagy Ur Isten,  
Szent Háromság Mennyégben:  
Örüllyünk, és vigadgyunk,  
Istennek hálát adgyunk.  
Ur Isten meg-váltá  
mind ez Világot  
Szent halálával. Amen.

# Papp Oszkár Kossuth-díjas

## JELÖLÉS Kossuth-díj odaítélésére Részletes indoklás

**1945** óta ismerem Papp Oszkár munkásságát, és azóta figyelemmel kísérem. Bernáth Aurél kiváló tanítványa nemcsak mint festő jelentős, de elméleti munkásság is van mögötte, számos cikket is publikált. Munkái több közgyűjteményben láthatók. Pályája során különböző műfajokat, technikákat ismert meg és művelt kimagasló eredménnyel. Munkája elmélyült, nagyon sokirányú. A világ művészeti kultúráját magába szívó kitűnő természete kiteljesedett. Legnagyobb erénye különleges érzékenységből fakad, gondolatait végigvívó művész.

Nemcsak a sokoldalúság, de munkáinak lenyűgöző intenzitása az, amiből sokan sokat tanulhatnak. A legnagyobb hálátlanságnak érezném, ha ezt nem jutalmaznánk kellő módon, hiszen élvonalbeli művészi munkánk.

A néhány éve megjelent monográfia nálam jobban ismerteti oeuvre-jét, sok jó illusztráció van benne, kérem ezeket figyelembe venni. Mély meggyőződéssel ajánlom Papp Oszkárt Kossuth-díjra.

Budapest, 2009. október 12.

*Lossonczy Tamás*

## Néhány méltató szó Papp Oszkárról

**P**app Oszkár festő és grafikus, a Lélek művésze. Az éltető és megelevenítő Léleké, amely olyan, mint a szél: zúgását halljuk, de nem tudjuk, honnan jó, és merre tart. Ez a Lélek őrizte meg őt, túl a nyolcvan éven is termékeny, szüntelenül alkotó embernek.

Kora ifjúságától elkötelezett munkálója az őt létre hívó és megtartó közösségnek. Élete küszködős időszakában sem volt hajlandó restségből vagy haragból hátat fordítani embertársainak. Művészi eszményei és kísérletező kedve azonban egyre inkább a belső és az időtlenben konkrétá váló emberi láttatására készítetik. Kristályai, virágjai, fejei, „átvalósulásai”, víziói – mind a huszadik század emberéről szólnak. Aki van, mert megélte és túlélte e zord kort, de akinek nincs többé útja vissza a tizenkilencedik század édenébe. Művészete ezért inkább transzfizikai, mint metafizikai jellegű: nem okít és nem agítál, de láttat és vigasztal. Főlemeli a törté-

nelem és önmaga hiábavalósága miatt elkomorult felebarátai orcáját, hogy látva lássák: a szabadság és az igazságosság örök szép rendjén még a letűnt század poklai sem vehettek diadalt.

Papp Oszkár életműve már régen megérett a Kossuth-díjra. Az újrealisták egykori csoportjának e páratlan tehetségű művésze bizonyosan a legszerényebb is. A díj odaítélése nem csupán látomásos zsenialitása elismerését jelentené, hanem annak az igazi emberi tartásnak kiváltképpen való megbecsülését is, amely élni és éltetni akar a Lélek által.

Budapest, 2009. október 15.

*Donáth László*

## Christus fel-támadott ö halottaiból...

CHRistus fel-támadott ö halottaiból,  
Uj Nap virradott ma koporsóból,  
Ki az Haláltól meg-ment, s' a' Pokoltól.

A' Christus halála meg-győzte a' Sátánt,  
Fel-támadása Halált, s Oroszlánt,  
A' ki vermet hánt, söt kínozni sem szánt.

Drága szép kenettel keresi Mária,  
Fel-kelvén reggel csak Angyalt láta,  
Ki néki monda, fel-támadt az Ur ma.

Mennyetek el hamar a' Christus Jesus-hoz,  
Galileában nagy örömet hoz,  
Szent oldalához járúllatok ahoz.

Im minden országok hajolnak kedvéért,  
Olly erős bajnok Szentek vezére,  
Meny, Föld ereje, engednek Nevére.

Illyen nagy szerelmét Isten e' Világhoz,  
Már meg-mutatta, hogy fiaihoz,  
Szent Fiát küldte, lássson váltságunkhoz.

Terhünket ö vállán egyedül hordozta,  
A' Szent kereszt-fán vérét ontotta,  
Ertünk nem-szánta, hogy meg-szabadítna.

Aldgyuk magasztallyuk az Istent éltünkben,  
A' Szent Háromság egy Istenségben,  
A' magas Egben, mind örökké, Amen.

# Elvesztett otthonok, elvesztett álmok

## Mi maradt az első negyed századból?

### Beszélgetés Papp Oszkár festőművésszel – 1. rész



**E**l sem tudom sorolni, hányféle izgalmas területre, eseményre, találkozásra van az életednek: akár Peer Gynt hagyománya, lehántok egy-egy hagymalevelet, de soha nem érek a végére. Az egyik legérdekesebb réteg a család. Számomra ez a történet belevész a 19. század ősrómantikus kódéba, hiába meséltél róla többször is. Kik voltak ezek az emberek, mit kell róluk tudni?

Az embernek két családja van, az apai és az anyai. Mindkét ág, ahogy ezt a történelemtudományokban mondják, magyar kishemesi család, természetesen kevert, mint minden itt a Kárpát-medencében. Önmagában az, hogy kishemesi, hogy középosztálybeli, persze nem sokat mond, hiszen oda dzsentri, polgár vagy sok egyéb is tartozhat. Ami igazán karakteres, s ami meghatározta az életmódot és az értékrendet is, az az értelmiségi jelleg. Ezt az örökséget, ugyan más-más módon, de mind a két családban megkaptam. Vagyis nem én vagyok az első, aki olyan szellemi tevékenységet folytat, amely bizonyos tekintetben átlagon felüli. Néhány adalék ehhez: az anyám családjában a dédapám első unokatestvére volt Vas Gereben, eredeti nevén Radákovich József, a maga korában neves író, aki '48-ban Arany Jánossal együtt lapot szerkesztett a Nép Barátja címmel. De festő is akadt már koráb-

ban is a családban, Bencze László unokabátyám, aki főiskolai tanár volt és Kossuth-díjas.

*Édesanyádat hogy hívták?*

Radákovich Mária. A Radákovich család horvát eredetű dunántúli család, amely azonban már az 1500-as évek végén magyar nemességet kapott. Nagyszüleim egyébként Szentgotthárdon, e szép dunántúli kisvárosban éltek, odaválói volt a család. Talán mutattam már neked azt az érdekes tablót, amely a '48-49-es szabadságharc Vas megyei tiszti arcképcsarnokát ábrázolja. Ott látható dédapám is, Radákovich Bódog mint főhadnagy. Gondolom, őt Félixnek keresztelték, de hát '48-ban Bódog lett belőle.

*És édesapád?*

Az apai családom erdélyi, apám is ott született. Egyik dédapámat, nagyanyám apját Böhm Gusztávnak hívták. Ez nyilván osztrák vagy német eredetű család lehetett.

*Ő Budapesten élt?*

Sokfelé élt – Pesten is, természetesen –, lévén zenész: karmester és operarendező. Sokat járt külföldön is, például ő vitte színpadra a milánói Scalában az első Wagnereket, rendezte és vezényelte is, sőt Wagnert ő fordította először magyarra. De nemcsak a művészet, hanem a tudomány is benne van ebben az értelmiségi pereputtyban. Nagypám, akinek a nevét viselem, orvos volt. Ő pontosan 75 évvel előttem született, 1850 augusztusában, de már nem ismertem. Nem úgy kezdte, de később katonarész lett, kórházparancsnok, és még az I. világháború előtt mint ezredes nyugdíjba ment. Apám meg a polai tengerészeti akadémián tanult, de mire elvégezte, kitört az I. világháború. Egyenesen a frontra került, az Adrián szolgált rádiós tisztként, a navigáció mellett ugyanis, amit mindenki tanult, valami külön képzettséget is szerezniük kellett. Valószínűleg elég jól csinálta, mert az I. világháború második felében, amikor már az olaszok is beléptek a háborúba, és komollyá vált a helyzet az Adrián, a Monarchia vezérhajójának, a Viribus Unitisnek a rádiós tisztje volt. A háború után nem akart tovább katona maradni, hanem tengerész. A tenger azonban a háborúban elveszett, így aztán civil pályára ment.

*Budapesten születettél 1925. augusztus 11-én. Melyik kerületben, hol éltek a szüleid?*

Most alig pár percre lakom attól, ahol a szüleim éltek, az Andrássy út 2.-ben, a mai Bajcsy-Zsilinszky út – az akkori Vilmos császár út – sarkán. Ablakainkból épp a Bazilikára lehetett látni.



Gyerekkorom nyarait viszont vidéken töltöttem. Három-négy éves koromtól egészen tízéves koromig minden nyáron Szentgotthárdon, az anyai nagyanyámnál, aki akkor már régen özvegyasszony volt. Ez volt az a tágabb természeti környezet, amely egy gyermek számára életre szóló benyomás. Aztán mikor nagybacska gyerek lettem, minden nyáron Jászberényben nyaraltam, anyám húgáéknál, együtt az unokabátyámmal. Tehát a Dunántúl és az Alföld meghatározó élmény számomra. És valahol a Duna-kanyar is, mert közben két nyáron is Visegrádon nyaraltam, ott, ahol aztán később mint műemlékes meggyökeresedtem.



*Meddig éltetek az Andrássy út 2.-ben?*

Nem sokáig. Amikor második elemista voltam, átköltöztünk Budára. Először a Krisztina körútnál az Attila utcában laktunk, ahol a Vérmező kezdődik, előttünk tágas térség húzódott. Amikor kitört a háború, apám – akiben ugyan semmi forradalmiság nem volt, de egyszerű liberális gondolkodású polgárként nem kedvelte az akkori rezsimet – jó érzéssel azt mondta: Hitler belekever minket ebbe a disznóságba, ez nem lesz olyan szolid háború, mint az első, innen kijebb kell menni. Fölöttünk a hadügyminisztérium, szemben a Déli pályaudvar – kifele innen! Ki is költöztünk a Pasarétre, így tehát '40 tavaszától a Pasaréti úton laktam, egészen addig, amíg a szent magántulajdon nevében ki nem költöztettek '97-ben.

*Ugyanabban a lakásban laktál '40-től '97-ig? Elképesztő. És '40 előtt ki lakott ott?*

Senki, mert akkor épült a ház, amikor odaköltöztünk.

*Akkor, hogyan rakhattak ki?*

Mert nem az én tulajdonom volt. Bérház volt, amelyben a szüleim lakást béreltek. Akkoriban a lakóházak több mint 90 százaléka bérház volt. Aztán a háború után az eredeti tulajdonos lakásonként eladta. A lakók abban az inflációs időben nem nagyon tudták megvenni, mert sokba került, de akkortájt ez nem is volt igazán érdekes. Ez afféle cserejáték volt, adták-vették őket, sokszor látatlanba, azt sem tudva, mit ér. Ebbe a játékba került bele a mi lakásunk is, aztán államosították, és szabályszerűen kiutalták nekünk, hiszen annyian voltunk, hogy ez járt nekünk. Aztán egyszer csak a fejem fölül megvette valaki, és '97-ben sikerült engem kiraknia.

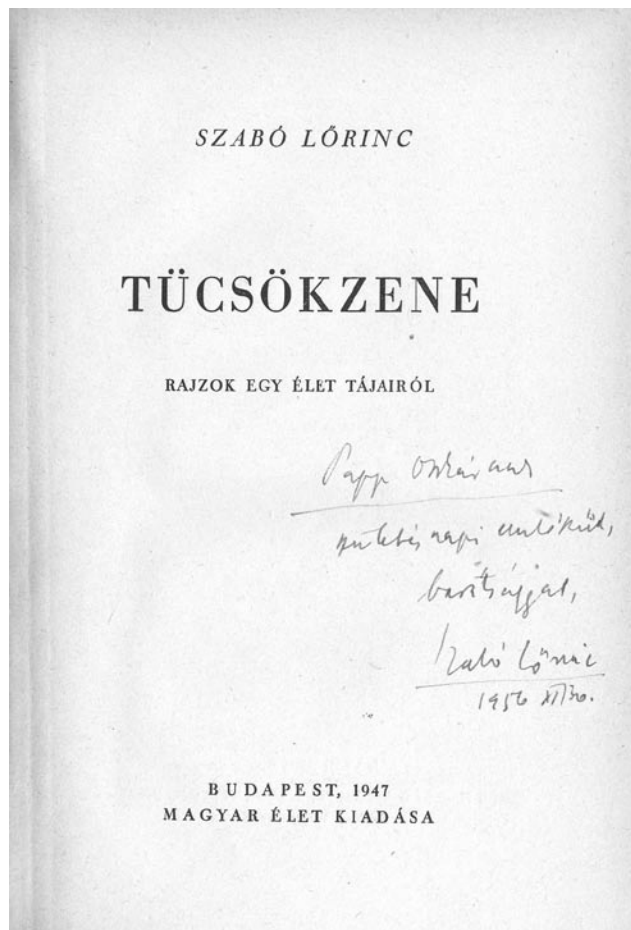
*Akkor te a Pasaréti útról jártál a Verbőczy Gimnáziumba, és ott érettségiztél '43-ban. És mikor kezdted rajzolni, mikor alakult ki a művészetek iránti érzékenységed?*

Majdhogynem azt mondhatnám, a pólóban. Egy házban mindig akad papír, ceruza, a gyerek azt megtalálja, és elkezd telefirkálni mindent. Én is ezt tettem, ami ugyan nem ment minden konfliktus nélkül, de azért valahogy elnézték. Amikor már elemista lettem, volt egy fiatal tanítónő, már a nevére sem emlékszem, aki észrevette ebbéli tehetségemet, és szólt anyámnak, hogy ebben a gyerekben moco-rog valami, ha papírt meg ceruzát vagy gyurmát kerít a kezébe. Úgy látszik, akkor még figyeltek a pedagógusok arra, hogy milyen tehetség van a gyerekekben. A családban a művészet nem volt átok, anyámnak még tetszett is. Talán szívesebben vette volna, ha karmester vagy valamilyen más zenész leszek, de minden további nélkül tudomásul vette ez irányú indíttatásomat. Kaptam egy kis vázlatkönyvet, színes ceruzát, ezekkel bütykölttem. Persze majd minden gyerek így van ezzel, minden gyerek zseni, csak azután „leszocializálják” a szerencsétleneket. Nálam ez nem sikerült, így maradtam.

Már gimnazista koromban jártam szabadiskolába rajzolni. A szüleim nyilván kíváncsiak voltak, hogy jó-jó, mindenfélét csinál ez a gyerek, de hát mégis mit ér ez? Ez tehetség vagy mi a csoda? Ekkor kerültem ismeretség révén egy, a maga nemében nagyon jó szobrászhoz, Berán Lajoshoz. Ő kisplasztikus érmésként a két háború között az Állami Pénzverde művészeti vezetője volt, az összes pénzt és érmet ő készítette. Szerintem ha álmából keltették is, pillanatok alatt kifaragta Horthy profílját. Ő sokat foglalkozott fiatalokkal, a fiatal szobrászok meg abból éltek, hogy besegítettek, érme-eket készítettek, feliratokat írtak.

Szóval elvittek hozzá a gyerekrajzaimmal meg az általam formázott kis figurákkal, ezekből né-





hány még most is megvan itt-ott. Mennyi lehettem? Úgy 14 év körüli gimnazista. Nekem persze nem mondták meg, csak utóbb derült ki az anyámtól, hogy Beránnak nagyon megtetszettek a dolgom, mindenféle szépeket mondott rólam: hogy 100 évben egy ilyen születik, meg hasonlók, szóval biztat-ta a szüleimet, hogy hagyjanak.

Az volt a verdikt, hogy időről időre menjek el hozzá, mutassam meg, mit csináltam, ő pedig beszélgetett velem. Kezdett ráirányítani, hogy nyugodtan csináljam, ami eszembe jut, de azért kezdjek el közben stúdiumokat is, például hogyan néz ki valójában egy kéz vagy egy fej. Igen ám, csak hogy hamarosan megbetegedett, és meghalt.

Volt két unokanővérem, apám családjából, akik szabadiskolába jártak, és elvittek engem is, mondván, ha tanulni akarok, ha stúdiumokat akarok csinálni, ott van modell. Így kerültem az Örkényi-Strasser szobrászműtermében lévő szabadiskolába, ahol '42 tavaszán a festőkorrektúrát Bernáth Aurél vette át. Ő tulajdonképpen itt kezdte a pedagógiai pályát, mi voltunk az első növendékei és kísérleti alanyai. Akkor még gimnazista voltam, de '43-tól már rendszeresen eljártam oda. Délelőtként alakrajz meg festészet, ezt Bernáth irányította, délután hetente kétszer mintázás – én ezt is csináltam, hiszen ekkor még korántsem döntöttem el, hogy a festészet és a szobrászat közül melyiket válasszam –, este pedig úgynevezett kroki.

Előfordult, hogy este 8-kor jöttem el az egész napi munka után. Szóval tényleg komolyan dolgoztam, és ismerkedtem a világgal minden vonatkozásban. Sokat olvastam is, sőt gimnazista koromban minden héten eljártam az Operaházba és egy délutáni hangversenyre, ez hozzá tartozott.

*Ezek szerint a zene és a képzőművészet fogott meg leginkább.*

Meg az irodalom. Valójában a művészetek mind-egyike természetes közeget jelentett a számomra. A képzőművészet eleve adódott mint terep, a zene dédnagyapám révén családi hagyaték volt, az irodalmat is testközelből ismertem, nem egyszer találkoztam Kosztolányival, Füst Milánnal.

Mindenesetre ekkortájt, gimnazista koromban a művészettel való foglalkozás még sokkal jobban lefoglalt, semhogy valami engem vonzó politikai dologba ártottam volna magam. Ehhez újabb fordulat kellett, nevezetesen 1944. Addigra már akadtak olyan barátaim, akik ilyen-olyan politikai vonatkozású tevékenységben is benne voltak, engem is nagyon érdekelt és vonzott az úgynevezett népi irodalom, amely akkor kifejezetten baloldali ellenzéki álláspontot jelentett, amelynek lényege az volt, hogy radikális földreform és demokrácia nélkül nem lehet megoldani az ország helyzetét. És persze egyre jobban szemben álltam a háborús környezettel is.

*Hogy kerültél kapcsolatba ezzel a társasággal?*

Ennek a történetét most már nehéz pontosan felidézni. Egyrészt már gimnazista koromban is elhívtak barátaim néhány alkalommal magánlakáson összejövő szemináriumokra. Ezeket azonban túl doktrinernek éreztem, ezért inkább elmaradtam. Az, amit az engem jobban vonzó-érdeklő népi íróknál találtam, nem igazán volt összeegyeztethető azzal a kissé merev doktriner filozofikus marxizmussal, amelyet ezeken a szemináriumokon megismertem.

*Az köztudomású, hogy Vitányi Ivánnal való barátságok innen eredeztethető.*

Vitányi Ivánnal egyidősek vagyunk, ő egy hónappal öregebb nálam. Ő együtt járt Sárospatakra az unokatestvéremmel, sőt együtt laktak a kollégiumban is. Már érettségizős korunkban unokabátyám velem mint pesti baráttal-rokonnal összehozta néhány sárospataki diáktársát. Följöttek Pestre, hogy körülnézzenek az egyetem tájékán, és Ivánnal rögtön egymásra találtunk. Abban az időben nagyon hasonló módon gondolkodtunk, mind a ketten lelkesedtünk a népi irodalomért, ő egy fokkal beljebb volt a mozgalomban is, s engem ez is érdekelt.

Amikor az érettségi után Pestre került – először még színiakadémistaként –, ez az ismeretség felelevenedett. '44 márciusa után természetesen adódott számunkra, hogy valamit csinálni kellene.

Ivánon keresztül jutottam el én is abba a társaságba, amely Muharay Elemér körül szerveződött, ez körülbelül másfél tucatnyi fiatalból állt, és az ifjúsági ellenállási mozgalom egyik góca lett.

*A 70 évnél fiatalabbak aligha tudják, ki volt Muharay Elemér.*

Igen érdekes, sajátos alakja volt a múlt század közepi magyar kulturális életnek. A népi mozgalomhoz tartozott, ő maga is írt, két-három könyve is megjelent. Ő tulajdonképpen színészettel, rendezéssel foglalkozott, népi játékokat, balladákat dolgozott fel, hozzájárult a népi művészetek és kultúrájának ott is voltak hívei és támogatói. Rábízták a Levente Művészegyüttes vezetését, ő pedig nagyon ügyesen és céltudatosan úgy építette ki ezt az együttest, hogy a diákok mellett minél több ifjúmunkás legyen a csoportban. Így egyrészt művészileg is jó társaságot hozott össze, másrészt bázist teremtett a progresszív gondolkodású népi mozgalomnak. '44-ben aztán az ellenállás egyik fedőszerve lett az együttes, maga Muharay is az ellenállási mozgalom egyik vezetője volt, kapcsolatban állt a Márciusi Fronttal, a munkásmozgalommal.

Szóval ebbe kerültem bele egészen fiatalon. A helyzet akkortájt eléggé veszélyes volt, mert az embert elvihették katonának. Elmentem egy textilgyárba dolgozni, amelyet hadiüzemnek nyilvánítottak. Én ugyan semmiféle hadi tevékenységgel nem kerültem kapcsolatba, hiszen egy városi raktárban mosóselymet adtam ki kiskereskedőknek, és bekönyveltem a kiadott mennyiséget, de ez nagyon jó lehetőséget adott arra, hogy legalísan mozogjak a városban. Az illegális propagandamunkában kaptam feladatokat. Valójában csak utólag derült ki, hogy ez bizony elég rázós dolog volt. Néhányakat elkaptak, mások elestek, de én megúsztam. Igazából mindig megúsztam: ezt is, meg Rákosit és Kádárt is. Talán nem álltam elég magas szinten, hiszen mindig csak a vezető helyettese voltam. És szerencsére nem került sor Péter Gábornak arra a tervére sem, hogy a Rajk-per meg tábornok-per és hasonló mellékpercek után egy ifjúsági pert is rendezzenek.

*Mit csináltál '45 tavaszán?*

Február 12-én vagy 13-án volt a német és a nyilas csapatok kitörése a várból, amely tulajdonképpen a budapesti harcok végét jelentette. Utána természetesen átfésülték a terepet az oroszok, és egy csomó embert elvittek fogságba, köztük engem is. Szerencsére két nap múlva le lehetett lépni. Febru-

ár végén már szerveztük Budán a Madiszt, a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetséget. Még ma is megvan a március 1-jei dátummal kiállított kis igazolványom, amely szerint a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség II. kerületi szervezetének agitprop-vezetője vagyok, illetve dolgoztam a II. kerületi kommunista pártszervezetben is, ha jól emlékszem, faliújság-felelős voltam. Közben szinte még hullákon jártunk, de nagy volt bennünk az elszánás, hogy most valami újat, valami mást, valami igazit kezdjünk.



*És közben beiratkoztál a főiskolára?*

Csak ősszel. Érdekes módon '45-ben két évfolyam is indult a főiskolán. '44 őszén ugyanis a nyilas puccs után megszűnt a tanítás, de mivel Pest előbb szabadult fel, már márciusban elkezdtek mozgolódni, hogy induljon meg az oktatás, ezért tartottak egy ideiglenes felvételit. Ezt a márciustól júniusig tartó szűk félévet később aztán elismerték egy teljes évfolyamnak. Ősszel, szeptemberben persze annak rendje-módja szerint elindult a következő tanév. Én erre iratkoztam be, hiszen az előző lehetőségről nem is tudtam. Bernáth Aurél osztályába kerültem, akinél korábban a szabadiskolában tanultam. Szegények voltunk, éhezünk is, festékre meg vászonra sem nagyon tellett. Nincsenek is meg a korai dolgaim, ráföstyöttem, mert a régi vászonra rá lehet fösteni. A '40-es évek elejéről a legtöbb munkám esetében egymás fölött van két-három

kép, így aztán a fiataalkori munkáimból jóformán nem maradt semmi.

*Bernáth Aurélon kívül volt még olyan mestered, akire 60-70 év után is jó szívvel emlékezel?*

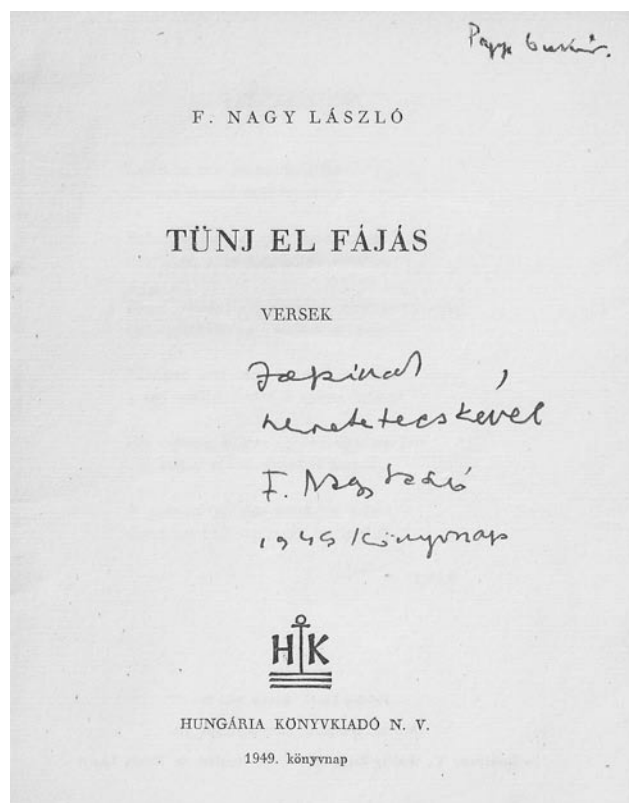
Persze akkor is több művészt ismertem, de azok közül, akiket utólag is mesteremnek mondhatok, a Dombrowszky László festő barátunk révén megismert Berény Róbertet érdemes kiemelni. Őt nagyon kedveltem, szerettem, sokat tanultam tőle művészeti bölcsességet is. A Muharay-együttesben pedig jó barátságba kerültem a nálam valamivel idősebb szobrásszal, Szabó Ivánnal, aki koreográfusa is volt az együttesnek. Ő nagyon jó művész és igen művelt ember volt, széles baráti körrel. Ő vitt el például Medgyessyhez is, akit imádtam, máig imádom, s az ő révén ismerkedtem meg és barátkoztam össze a Százados úti művésztelepen azzal a társasággal is – nemcsak a szobrászokkal –, akik az úgynevezett újrealisták csoportját alkották. Hogy néhány nevet említsek: nekem rokonom és barátom volt Bencze Laci festő. Ő a háború alatt Füleken kapott állást, de mint magyart a szlovákok kirúgták. Feljött Budapestre, bekapcsolódott ebbe a baráti körbe, amelyhez akkor már Koffán Károly, Kerényi Jenő, Mikus Sanyi, Bartha László festő, Szalay Lajos, Haynal János festő, Kazinczy János, Duray Tibor, Laborcz Ferenc, Tar Pista, Kurucz Dezső tartoztak, de Veress Pált is említhetjük, aki csak 1948-ban csatlakozott a csoporthoz, amikor az már tulajdonképpen felbomlott. Érdekes, sokszínű társaság, amely sok ponton átfedésben volt a '45-ben indult Európai Iskolával.

*Hogy definiáld az Európai Iskolát?*

Az Európai Iskola egy aránylag széles stílárís palettát egybefogó társaság volt, a posztimpreszszionizmustól és expresszionizmustól kezdve a szürrealizmuson át a kubizmusig és absztrakcióig terjedt. Tulajdonképpen a 20. század avantgárd képviselőinek gyűjtőhelye volt. Hozzá hasonló volt, de szűkebb stílárís skálán mozgott az újrealisták csoportja, amelyből egyrészt hiányzott az absztrakció és a szürrealizmus, erőteljesebben figuratív volt, másrészt erős társadalmi elkötelezettség jellemezte. A két társaság szoros kapcsolatban állt egymással, magam is személyes barátságban voltam Lossonczy Tamással, Jakovits Józseffel vagy Bíró Ivánkával.

*Hogy lesz a 20. század eleji európai művészeti törekvések magyarországi adaptációjából a háború után „szocreál”?*

Ezek az irányzatok többet jelentettek adaptációnál, számos jellemzőjük nem átvétel volt, hanem itt született. Mi egyaránt tiszteltük és szerettük Derkovitsot, Egryt és Barcsayt, ez a sokrétűség tehát magától értetődött. Hogy hogyan lett ebből „szocreál”? Parancsra. Azt mondták, mától fogva pedig ez az irány. Persze így túlságosan leegyszerűsít



rűsíttem, mert azért volt itt manipuláció meg duma meg miegyéb. De attól is függött valakinek a „szocreál”-hoz való viszonya, hogy mennyire volt beoltva a művészet valódi ismeretével és szeretetével, vagy mennyire volt elkötelezett politikailag, vagy mennyire dugta a fejét a homokba. Fekete Béla például, aki később nagyon jó barátom lett, és egyébként hosszú éveken keresztül illegális kommunista volt, párttitkára az illegális szocialista művészcsoporthoz, '48-ban kilépett a pártból. Azt mondta, ezt pedig nem, és abbahagyta a festést is. Aznap kezdett el újra festeni, amikor nyugdíjba ment. Más utat járt be Lossonczy Tamás, aki pontosan tudta, mit jelentett Picasso a modern művészetben, de az elvhűsége, a mindenáron új és jó világot teremteni akaró szándéka olyan párthűségben csapódott le, amely sokáig tovább vitte az úton, végül önmagával is szembefordította. Egészen addig, amíg rá nem jött, hogy abból az új világból, amelyben ő hitt, nem lett semmi, csak borzalom, másrészt hogy nem lehet a művészetet másképp, csak művészként csinálni.

Én teljes lelkesedéssel fordultam a „szocreál” felé, pontosabban a szocialista realizmus felé, de orrom alá dugták, hogy az, amit te elképzelsz, nem szocialista realizmus, nem az a szocialista realizmus. Hogy Derkovits meg hasonló? Itt van, tessék megnézni a szovjet festészet jelenlegi produkcióit... De ezeken a műveken az nézett velem szembe, ami ellen az egész modern magyar művészet lázadt. A régi, ócska, poros, konzervatív, naturalista és neoklasszicista, patetikus, hazug műcsarnok. Csak nem XY gróf volt oda festve, hanem Sztálin. Igaz

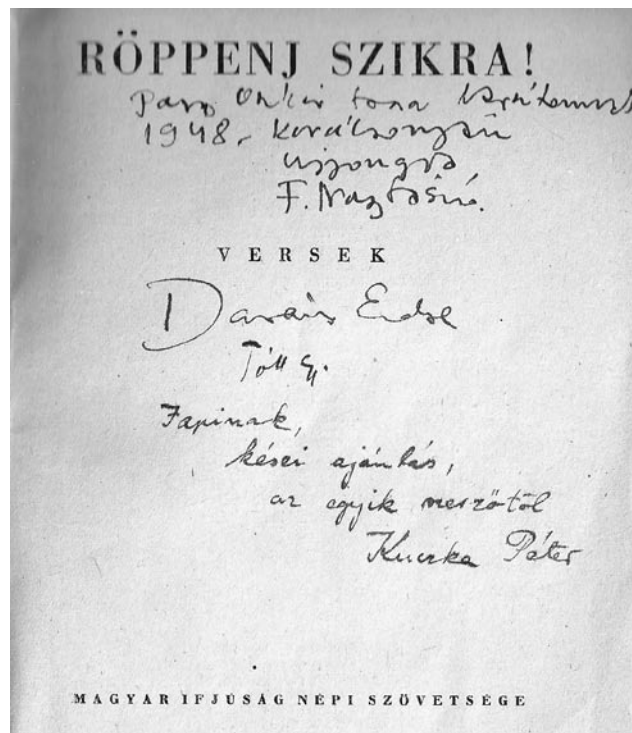
az is, hogy én talán jobban be voltam oltva, mert '48-ban a népi kollégista táncsoporttal kint jártam Párizsban, és nemcsak a Louvre-t láttam, hanem Matisse-t meg Picassót, a modern művészet legjobbjait. Nekem nem lehetett azt mondani, hogy nem mutatjuk meg, viszont kijelentjük, hogy ez rohadt dekadens szemét, nem művészet. Nekem ezt nem lehetett mondani, hiszen én láttam.

Korábban, a múlt század első felében természetes kontaktus, szerves összefüggés volt a társadalmi-politikai és a művészeti progresszió között. Egyértelmű volt: aki kritikusan és progresszíven nézi a társadalmat, az a művészetben is hajlamosabb a modernebb megoldások felé fordulni. Abban nem a megszokott sztereotip világ jön felszínre, hanem valami mélyebben való. '45-ben a Dózsa-szobor javára kiállítást rendeztek, ahol a legjobb modern művészek állítottak ki, nemcsak Bernáth meg Berény meg Szónyi, hanem egy szélesebb kör, egészen az absztraktokig. Ennek megnyitóján az ideiglenes kormány belügyminisztere, Erdei Ferenc azt mondta: igenis kiállunk a modern művészet mellett, mert ez a mienk. Aztán alig telt el néhány év, az ellenkezője jött. Emlékszem, mesterem, Bernáth, '48-ban Kossuth-díjat kapott, amelynek indoklásában – akkor még indokolták az efféle kitüntetések – már benne volt az absztrakció elleni küzdelem. Ugyanakkor a Művészeti Tanácsban még ott ült Kassák Lajos, de ő hamarosan lemondott, és Kállai Ernővel együtt otthagyta.

Nekem azért szükségem volt a '49-es év durva pofáncsapására ahhoz, hogy észrevegyem, mi történik. Kellott a Rajk-per, kellett, hogy a Nékoszt felszámolják. Számomra a népi kollégiumok megszüntetése volt az igazán megrendítő élmény, hiszen 1946 végétől kezdve egész mozgalmi ténykedésem erre a területre került át, ez volt az én terepem. Annak idején a képzőművészeti főiskolások népi kollégiumának megszervezésében vettem részt, a titkára, majd egy rövid ideig az igazgatója voltam. '48-ban pedig a Nékosz-központba kerültem.

*Csodálatos politikai karrier...*

Akkor ilyesmi, hogy karrier, eszünkbe sem jutott. Az ember csinálta a dolgát. Manapság nem szokták figyelembe venni, hogy 1945 mit is jelentett. Volt egynehány dolog, amelyben mindenki egyetértett, legalábbis aki demokrata volt, ez persze talán a felét sem tette ki az országnak. Két ilyen dolog volt: az egyik a földreform, a másik, hogy a művelődés monopóliumát meg kell szüntetni, a művelődés és a tanulás lehetőségét mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni. Ennek az utóbbinak a legkomolyabb és legerősebb eszközei egyébként a népi kollégiumok voltak. Gondoljunk bele, '46 júliusában száz kölyök – mert mit mondhatnánk ezekre a huszoneves Győrffy-kollégistákra – azt mondta, megcsináljuk. '47 júliusában, a népi kollégiumok egyéves



évfordulójára rendeztünk egy kiállítást a Győrffy István Kollégiumban, amelyen belül a három képzőművész-kollégium – a Dési Huber, a Derkovits és a Nagy Balogh János – növendékeinek munkáiból is kiállítottunk. Egy év alatt a semmiből ezek a kölykök és az a másik száz, aki csatlakozott hozzájuk, hetven kollégiumot csinált, 1948-ra pedig több mint 100, talán 140 kollégium szerveződött tízezer gyerekkel. A kollégium nem egyszerűen diáktothon volt, hanem igazi kollégium, kemény vitákkal és munkával, nagyon nehéz anyagi körülmények között, de óriási lelkesedéssel. Kiállításokat rendeztünk, a három képzőművész-kollégium még '48 tavaszán is csinált Miskolcon egy kiállítást, amelyre meghívtuk a fiatal miskolci művészeket is. Szóval dolgoztunk, írtunk-rajzoltunk lapokba, a Valóságba például nemcsak én, hanem többek között egy Nagy László nevű kollégista társam is, akit rajzaival és verseivel én küldtem oda. Kollégiumunk hierarchiájában egyébként ő volt a honismereti csoport vezetője. Nem tudom, hogyan, milyen irányba fejlődött volna ez az egész kollégiumi rendszer, de igen komoly terveink voltak, és egészen bizonyosan a művészetben is jelentős hatása lett volna. Ezt '49-ben egyszerűen szétrúgták, szétverték. Azt, hogy a földreformot hogyan tették semmivé a durva, erőszakos tévesztéssel – erről apád mesélhetné a legtöbbet –, hogy ott mi történt és mennyi idő alatt, azt én nem tudom. De ezt sajnos pontosan ismerem, ez előttem és rajtam keresztül zajlott. Szétverték, hiába figyelték világszerte, hogy mi történik itt a népi kollégiumokkal, szétverték. És akárhogy nézem, ma az ellenkezője az irány. Az tanul, akinek van rá pénze, az kap diplomát, akinek még több pénze van, és az kerül a hatalomba is.

*1949-ben nemcsak a Nékoszt verték szét, hanem – bár diplomát kellett volna kapnod – hamarosan kirúgtak a főiskoláról. Miért?*

Én akkoriban mindenféle vitában részt vettem, írtam is sokat, többek között a Valóságban a művészeti nevelésről. '48 tavaszán kaptam egy üzenetet, menjek be a pártközpontba Kállai Gyulához, akkor ő volt az úgynevezett értelmiségi osztály vezetője. Ő azzal fogadott – amiről egyébként tudtam –, hogy egyetemi-főiskolai reformot készítenek elő, amely a Képzőművészeti Főiskolát is érinti. Össze is állt egy bizottság, nagyon rendes és okos elvtársakból, csak hát kissé lassúak – mondta. Harmadik hónapja üléseznek, és most tartanak a barokk akadémia történeténél. Ő úgy gondolja, szedjek össze két-három értelmes srácot, gondoljuk át és írjuk le, hogy mit szeretnénk. Mondtam, rendben, és megcsináltam. Odaadtam neki, amelyre az volt a válasza, hogy akkor most menjek be ebbe a reformbizottságba. Ott tényleg akadtak kiváló emberek is, olyanok, akiket szerettem és tiszteltem. Tagja volt a bizottságnak Kmetty és Rabinovszky Máriusz, de Schubert Ernő is, egyike a legsötétebb, legravaszabb csirkefogóknak, aki ugyanakkor kiváló szervező volt, és sajnos Beck András is, a Derkovits Kollégium igazgatója, aki – nem tudom, miért – rettenetesen féltékeny volt rám. Neki, úgy látszik, nem tetszett, hogy egy növendék csak úgy belepofázik a dolgokba. Egy darabig üléseztünk, vitatkoztunk, de engem egyszer csak kifelejtettek belőle.

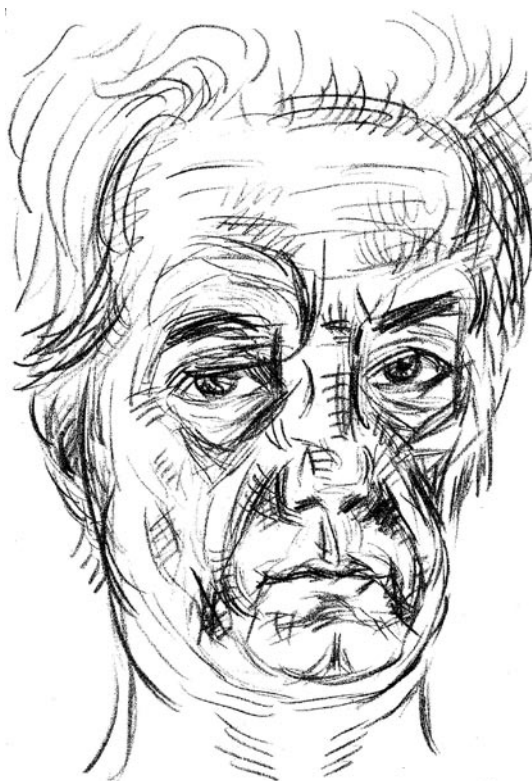
Ebből a reformból akkor, '48-ban, nem lett egyéb, mint néhány személyi változás. Ekkor került be a főiskolára tanárnak Bencze Laci meg Koffán, aki átvette a grafikát, és nagyszerű iskolát csinált belőle. Bencze Laci is nagyon jó tanár volt, ő korábban a kollégiumban dolgozott nevelőtanárként, ő foglalkozott azokkal a kollégistákkal, akiket elsöre nem vettek föl, de mi tehetségesnek tartottunk. Ők otthon dolgoztak, de bejárhattak a bölcsészkarra művészettörténetre. Bencze negyedéves koromban át is hívott magához tanársegédnek, én szerveztem az osztályát. Akkor került a főiskolára Beck András meg Rabinovszky Máriusz is a művészettörténetre.

Én meg hamarosan kikerültem belőle. Mikor '49-ben azt mondták, hogy reform, az annyit jelentett, hogy nyakunkba rakták a szovjet metódust. Tessék megcsinálni. És oda küldték végrehajtónak Bortnyik Sándort, aki keményen áthajtotta az egészet, jobb nem is beszélni róla. Többek között azt a hülyeséget vezette be, hogy az első két év előkészítőn csak megszabott méretű rajzlapra és megszabott minőségű ceruzával – mondjuk csakis kettős ceruzával, nem hármassal – gipszeket kellett rajzolni. A lehető legostobább, leghülyébb, konzervatív baromságokat kellett csinálni. A harmadik évtől viszont szétosztották a növendékeket: eddig volt Bernáth-osztály, Szónyi-osztály, most táblakép, mozaik, freskó

stb. Az én osztályom egyszerűen megszűnt. Mehettem volna vissza Bernáthhoz a táblaképosztályba, de inkább a freskó szakot választottam, amelynek Szónyi volt a vezetője. A freskó engem korábban is érdekelt, mint mellékszakra jártam is két évet, ahol a technikát megtanultuk. Ez 1940–50-ben történt, és egybeesett azzal, hogy minket '49 nyarának végén – akkor a Nékoszt már „államosították”, vagyis a minisztérium egyik részlege lett, a kollégium pedig úgynevezett diákjóléti kollégium – kirúgtak. Egyszerűen közölték: munkaköre megszűnt. Előzőleg persze összehívtak valami közgyűlést – én nem is tudtam róla –, ahol parancsra kimondták, hogy a Népi Kollégiumok Országos Szövetsége megszűnt. Ott álltam '49 őszén ötödévesen, nulla funkcióval. A kollégiumba se mentem vissza, hiszen nekem volt hol laknom. Folytattam a főiskolát, de valahogy összekülönböztem egy kívülről jött párttitkárral, aki olyasmiket szeretett volna velem csináltatni, amikre azt mondtam, ezt nem. Már valaki év közben figyelmeztetett, úgy hallotta, engem ki akarnak rúgni, vigyázzak. Engem? Miért? Rádásul Szónyi szeretett. Kiderült, rám állítottak egy palit, figyeljen, hátha... Aztán 1950 késő tavaszán, az utolsó vizsgák előtt két héttel megkerestek valami kérdőívvel, amelyet egyébként előzőleg én már leadtam, hogy ezt most azonnal meg kell csinálnom. Én meg azt találtam válaszolni, hogy hagyjatok engem ilyen hülyeséggel, le van tojva, hagyjatok békén. És kirúgtak. Egy kérdőív miatt, amelyet „a párt kért”, és én – úgymond – megsértettem.

**Donáth László – Ittész Nóra**

(Az interjút következő számunkban folytatjuk.)



## O JESUS mi Idvezitönk...

O JESUS mi Idvezitönk, kiben vagyon Hitönk,  
Ki mi-értönk szüetél, kint, és halált szenvedél.  
Irgalmaz mi-nékönk.

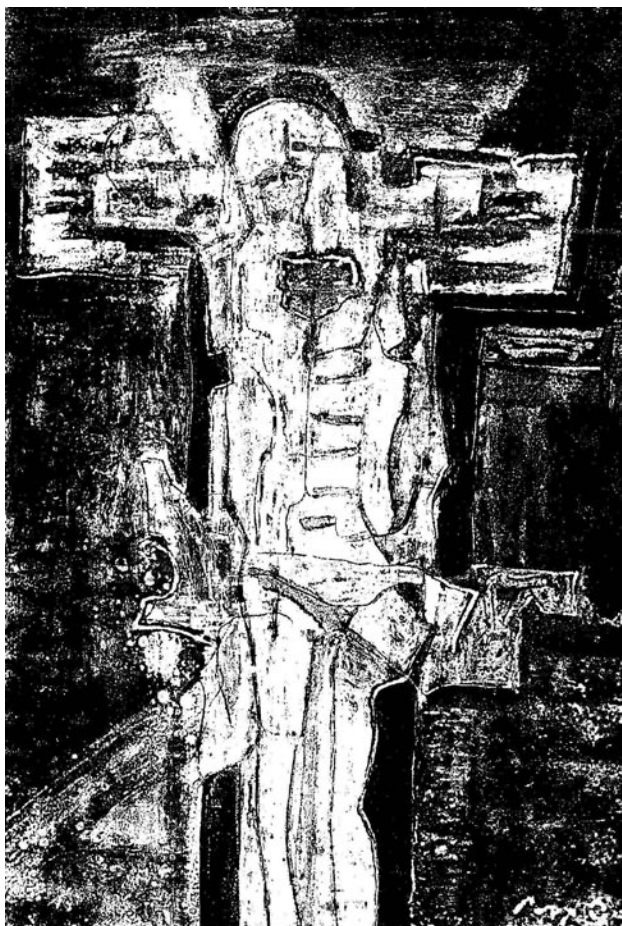
El-vévéd röllönk haragját, a 'te Szent Atyádnak,  
Vérednek hullásával, meg-engeszteléd hozzánk.  
Irgalmaz mi-nékönk.

Az ördögnek tömlöczéböl, ki-vével a' bünböl,  
Az halál köteléböl, ki-mentél az inségböl.  
Irgalmaz mi-nékönk.

Te bün-nélkül szüetettvén, a' Szüznek méhéböl,  
Erettönk eleget-föl, Szent Atyádnak kedvéböl.  
Irgalmaz mi-nékönk.

Bünön, Poklon, és Halálon, birodalmad vagyon,  
Az élet, és kegyelem, csak te kezdedben vagyon.  
Irgalmaz mi-nékönk.

Kerönk téged azért mostan, tekints reánk  
Menyböl, Kik hozzád esedezünk, és segítséget  
várunk.  
Irgalmaz mi-nékönk. Amen.



## Föltámadás Krakkóban

„Ojczy nasz, któryś jest w niebie!” – „Mi Atyánk, ki vagy mennyekben,” – motyogott a testvérem, és Lengyelország felé nézett. Ott ültünk egymás mellett a kórházi ágyon, a Szentkirályi utcában, az Üllői úti fák szomszédságában, és kalandoztunk. Anyánkat kerestük. Hiába. Megrabolt fivérékként szerettük egymást. Megrabolt, kirabolt minket az anyánk, akit mégis Máriánkként szerettünk, holott Judit volt... Juda után, szabadon.

A főorvos hülyének, már-már megszállottnak nézte, pedig Ágoston öcsém csak annyit kérdezett: lesz még nekem egyszer Bakonyom? Nem Ady-féle, csak olyan egyszerű. Mint a lelki-turistáké. A mindenhol Szent-földön gyaloglóké. Akik azért mennek a sivatagba, hogy levegőt kapjon a tüdejük, kitáguljon a szívük, és visszatérve tisztán sóhajtsanak, mert könnyíteni szeretnének a megölelt terhén.

Itt ülök, testvérem, Krakkóban.

Abban a városban, ahol Báthoryt Batorynak írják, mintegy megcsúfolva és helyre téve a magyar nyelvet. Abban a városban, ahol Cseh Tamás megállt a főtéren, miután megérkezett a pompás vidéken és a habzó, cseh sörök túróján keresztül, majd váltott hatvanöt zloty, és rágyújtott egy Plovdiv cigarettára. Abban a városban, ahol átéltem, hogy ötösével cirkáltak Wojciech Witold Jaruzelski tábornok (írjuk már ki egyszer a teljes nevét!) örkatonái, mivelhogy a lengyelek kitalálták az önmegszállás, az önokkupáció, az öngyarmatosítás trükkjét is.

(Lábjegyzet: Vajon ki tudja, hogy a lengyel szükségállapot tábornokának apját és családját Szibériába száműzték? Így, innen lett ő nemes, pán vöröskatona. Csapajev, Frunze és többiek után szabadon! A 2. világháborúban egészen Berlinig lovagolt, és Hitler bunkerénél állt meg!, vöröskatonaként, a későbbi szükségállapot tábornoka. Vagyis volt hős is. Majd gazember. Politikai parancsra lövetett munkásokra. Ez a katonák sorsa... de nem bűne! – mondhatni – magyarázta egy mű-szén-bányász nekem Sziléziában, néhány kilométerre Auschwitztól, amikor megkérdeztem tőle 1987-ben: miért áruljátok el egymást?)

„Élni kell! De élni félelem” – válaszolta –, és én nem vitatkoztam.

Mégsem szovjet tankok masíroznak városaink utcáin... – nyeltek egyet, '56-ra célozva, amikor a szükség-(hadi)-állapot idején, Sziléziába vetődve fölismerték a magyar szavamat –, és a zászlójukat úgy feszítették ki, mint a keresztet, ám a földjük nem szakadt be a katonacsizmák alatt... csak megindult.

A rengés körbejárta Közép-Európát. Akkor érezte úgy Andrzej Wajda, hogy egy újabb Katyń rémületét kell elhárítani.



Gdańsktól Bukarestig közel jártunk ahhoz, hogy gyilkolással söpörjük el a hazugságot.

Ma már tudjuk: minden hatalom képes gyilkolni.

„Inkább igyál egy pofa sört” – jut eszembe csön-  
dességed, amikor indulatos politizálásom miatt  
féltettél, és hiányzol. Mert Krakko, nélküled, üres.  
Most is lenne miért letolnom néhány korsó „tán-  
cos” sört, amikor a Wawel tövében beleakadok egy  
keresztbe. Rajta a szó: Katyń. Wajda, a filmmester  
apjának is a temetője. A tarkón lótt apa lelke s ka-  
tona-szigora végigkísérte a „Hamu és gyémánt”-tól  
a „Nyírfaliget”-en keresztül „Az ígélet földjé”-ig. És  
megmaradt a képsor: a Stanisław Wyspiański drá-  
májából készült filmből, a „Menyegző”-ből, amikor  
egy keskeny gáton, fehér köpenyben, vörös sállal  
a nyakában lovagolt Daniel Olbrychski. Lengyel-  
ország volt a gát. Balra poroszkok, jobbra oroszok.  
Harapófogó. Írhatjuk így is: harapó-fogó. Kétoldalt  
pedig a nép – sok-sok kilométernyire, templomszóra  
és vándorlásra – lengyelül beszélt, nevetett, sírt,  
imádkozott. Így állt ellen. Így bírták ki később is.  
Ha egy gát, hát annyi az ország. Ha csupán egy kes-  
keny gát, akkor is lengyel.

És volt Varsó, a pánok és proletárok gyűjtőhe-  
lye. És Gdańsk, a „Nec temere, nec timide” = „Se  
elhamarkodottan, se félénken” jelszóval élő város,  
ahonnan Lech Wałęsa megüzente a világnak: a  
munkások ellenállnak!

Ma se munkás, se ellenállás. Ma az ellenállás  
legfinomabb emléke a belga csokoládékra hajazó  
desszert, aminek neve: Solidarność.

Jön Stanisław Dziwisz érsek, II. János Pál pápa  
szellemi testvére, a 27 évig tartó lengyel pápaság  
kódexírója, akiről alig-alig tudott a világ, és majd-  
nem ugyanúgy, motyog, mint Te, ott a kórházi vas-  
ágyon: „Święć się imię twoje;” – „szenteltessek meg  
a te neved,”.

Krakkóban, a Mária-templomban ülök.

Krakkóban, Kelet-Európa lelki fővárosában.

Ott, ahol éppen a gettó fölszámolásának évfor-  
dulója van. Március 14. Az érsek szól. Krisztusról  
beszél, a zsidóról. A mi zsidónkról. A te zsidódról.  
Az én zsidómról. Anyánk zsidójáról. Nagypánk  
zsidójáról. Arról a zsidóról, akinek csillagát rátet-  
tem a tőled örökölt Szentírásra. Következmény: kí-  
nos meghökkenés a családban. A rokonság pápista  
felében. Szégyen és kín az arcokon. Én meg sajnál-  
tam, hogy látják ők, amit csak nekünk kellene tud-  
nunk. Mert a gyalázat rajtunk maradt, rajtunk ma-  
rad. Igen, ránk rakták a századok... jut eszembe,  
hiszen másnap március 15-e következik. És, mert  
jönnek, itt ólálkodnak, mandátumokra sandítanak  
az új Petőfi-Kossuth-Bem-hamisítók... gyalázkod-  
va. Még együtt borzadtunk a húgyos éjszakákon,  
anyánk, gyermekkorunk otthonának ablaka alatt,  
a Nagy Imre-szobornál sátrat és méltóságot verő  
újnáci proletárok hada láttán.

De még ma, ma van. Bóklászom a temetőben.  
Vigyázok a kavicsokra. Egyet magam is fölteszek  
egy ismeretlen sírra, és szemérmesen figyelem a  
Vészt jobban érzékelő vidékekről érkezett családot.  
Férj, feleség, kicsi leányka, és a tapintatos távolság-  
ból szűröm a hangokat: „Przyjdź królestwo twoje;  
bądź wola twoja”. – „Jöjjön el a te országod”.

Szégyenkezve emlékszem, hogy néha nem mertem  
szólni hozzád, hiszen valójában nem hozzám beszél-  
tél. Túl a mérgen, a tehetetlen haragon, a nagyon kí-  
méletlen követelésen, hirtelen leejtetted a hangodat,  
elnémultál, néztél az elhagyott medvebocok anyát-  
lanságát mindig hordozó tekintetteddel, és nem szól-  
tál. Nagy, barna szemed imádkozott: „Legyen meg az  
akaratom, mint a mennyben, úgy a földön is.”

Térdepelnek mellettem a lengyelek. Én, hitetlen,  
istentelen, állok, és morzsolom, ügyetlenül követem  
az imát: „jako w niebie, tak i na ziemi”.

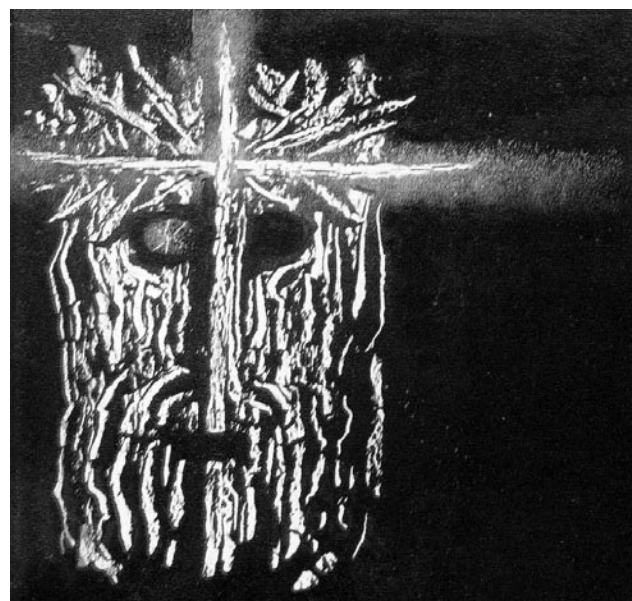
Jeremiás próféta tekint rám a presbitériumból.  
Megborzongok. „Mielőtt megalkottalak anyád mé-  
hében, már ismertelek; mielőtt megszülettélt volna,  
fölszenteltelek” – jut eszembe, milyen szavakkal in-  
dította az Úr a prófétát, hogy gyomláljon és rombol-  
jon, pusztítson és szétszórjon, majd aztán építsen és  
ültessen. Így lett vasoszloppá és ércfallá, városvédő  
egy országgal szemben.

Mi ugyanabban az anyaméhben fogantunk.  
Védelmünk oszlopait és falait ugyanabból a kötő-  
anyagból kaptuk. Talán emiatt voltunk képesek  
akár a sajátjainkkal is szembefordulni, holott soha  
nem hittük magunkat a próféták erejével. Csak  
mentünk. Önfeledten, öntudatlanul, önhittent, önbi-  
zalommal, de soha öngyilkosan.

Abból nagyon nagy leckéket kaptunk.

Akasztott anya, akasztott apa. Ez jutott. A Dá-  
vid-csillag így került a feszületre.

A feltámadásból nekünk mindössze a szegeket  
kopácsoló porkolábok izzadságának bűze maradt.  
És a latrok.





„Chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj” – emeli föl a kelyhet a lengyel püspök. Majdnem letérdelek, de nem tehetem, hiszen kételkedem... tehát vagyok. Sokszor elvették tőlünk a mindennapi kenyerünket. Emlékszel? Volt éjszaka, amikor a játékkockákat dobtuk a kályhába. Fáztunk. Nem tudtuk, de éreztük, a legbiztonságosabb, a legerősebb vár, amit építhetünk, a meleg. Legalább a hajnalig kitaró parázs. Nevetve vetettük a tűzre a fakockákat, a fahajót, a fából készült kisvasutat. Karácsonyi ajándékainkat. Anyánk közben elhúzódott. Úgy tett, mint aki nem látja önfeledt pusztításunkat. Talán remegett a méhe. Ő már tudta, milyen, amikor csak egy védtelen oszlopként áll az ember a támadó ország szorításában.

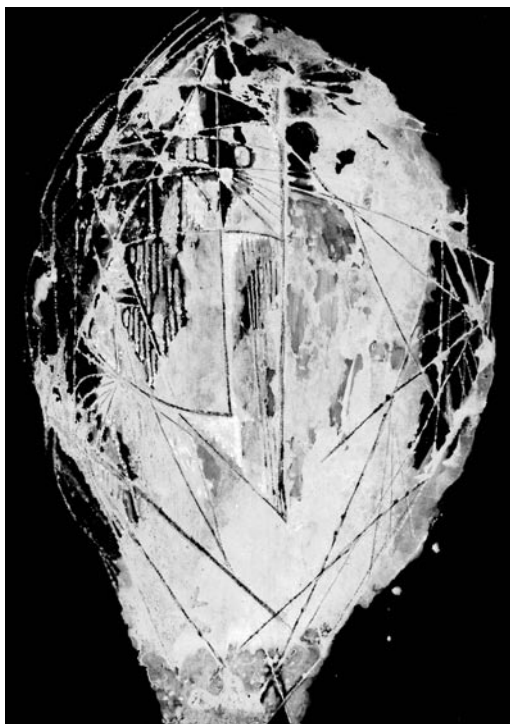
Amikor föllangyosodott a cserépkályha, anyánktól kaptunk egy forró kakaót, amit szó nélkül tett elénk, de tekintetében ott csillogott a könyörgés: „I odpuśc nam nasze winy”. Akkor nem vettük észre. Gyermeki őszinteségünkben el sem képzelhettük, miért fontos a kérés: „Bocsásd meg a vétkeinket”, amiből következően csak jóval később tanultuk meg, mit jelent, „jako i my odpuszczany naszym winowajcom;”, vagyis, hogy „amint mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek”.

Én nem maradtam ennyire türelmes. Lázítottalak, úztelek, hajszoltalak, ne hagyd magad. Sisere tolvajok gyűlte köréd. Játszottak a szíveddel. De csak mosolyogtál, és figyelmeztettél, mire int az Istened: „Ne vigy minket kísértésbe”. És énekel a kórus: „I nie wódz nas na pokuszenie”.

Krakkó húsvét előtt.

Krakkó túl a feltámadáson.

A Matejko térről fordulok a Barbakan körbástyához. A Flórián kapun belépve a piarista templom mellett sétálok, és eszembe jut, hogy te is a



piaristákhoz jártál, Pesten. Két szögletre a kórház-tól, ahol meghaltál. A tér másik oldalán tanult az anyánk. Krakkó is a szülővárosunk.

Elcsábít Mikołaj Kopernikusz mester a 14. században alapított Jagelló Egyetem felé. Kelet-Európa Oxfordja, ahol II. János Pál pápa is tanult. Csin-talan lányok játszanak a tavasszal a Sławkowska utcában.

A város szeret. Szeretem a várost. Mert bárhová lépek, jössz velem szemben.

Az utolsó délelőttön ákombákom betűkkel üzen-tél: nem bírok már inni, de nem haragszom. Nyitott szemeddel beszélgettem. Nyitott szemed néz rám az oltárpalc Jessze fájából: „ale nas zbaw ode złego”.

Testvérem, Ágoston, légy nyugodt, téged nem kellett megszabadítani a gonosztól.

*Szendrei Lőrinc*

## **Christus fel-támadá, Hála Istennek...**

CHristus fel-támadá, Hála Istennek.  
Halált, Poklot meg-rontotta.  
Dicsiret Istennek.

Az kigyót meg-rontá, Hála Istennek.  
Bün kötelit el-szaggatá.  
Dicsiret Istennek.

Ördögön eröt vön, Hála Istennek.  
Christus az igaz Dávid lön.  
Dicsiret Istennek

Christus minket táplál, Hála Istennek.  
Hogy a' Sacramentomban szál.  
Dicsiret Istennek.

Az Halált meg-gyözte, Hála Istennek.  
Sátán erejét meg-verte.  
Dicsiret Istennek.

Christus erős Sámson, Hála Istennek.  
Ördög-ellen nagy óltalom.  
Dicsiret Istennek.

O bünös gerjedy fel, Hála Istennek.  
Sok büneidből már kelly-fel.  
Dicsiret Istennek.

Dicsirtessél lsten, Hála Istennek.  
Három személyben egy Isten.  
Dicsiret Istennek.

Amen.

# Horváth Dávid fotói

## Húsz év után

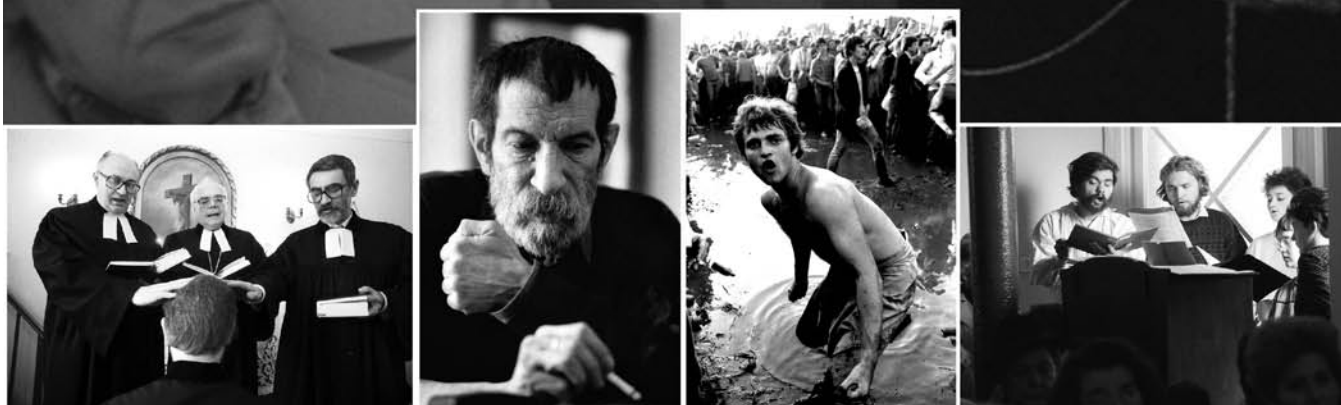
országról és gyülekezetéről

Megnyitó: 2010. április 18-án, vasárnap 14 órakor

A békásmegyeri evangélikus templomban  
(1038 Budapest, Mező utca 12.)

2010. június 30-ig látható tárlatot  
Donáth László lelkész nyitja meg.

Közreműködnek: Benkő Róbert - nagybőgő  
Horváth Bence - harmónium, orgona  
László Attila - gitár



web: [evangelikusbekas.lutheran.hu](http://evangelikusbekas.lutheran.hu)  
[www.horvathdavid.hu](http://www.horvathdavid.hu)



# HÚSVÉT – PÜNKÖSD ISTENTISZTELETI REND

Békásmegyeren (Mező u. 12.):

## Április 11., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

## Április 18., az összegyülekezés napja

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

12.00 órákor közös ebéd

14.00 órákor *Húsz év után országról és gyülekezetéről*

– Horváth Dávid kiállítását megnyitja Donáth László

Közreműködik: Benkő Róbert – nagybőgő, Horváth

Bence – harmónium és orgona, László Attila – gitár

## Április 25., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Koczor Tamás

## Május 2., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Csepregi Zoltán

## Május 9., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

## Május 13., mennybemenetel ünnepe

18.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Fülöp Attila

## Május 16., vasárnap, az összegyülekezés napja

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet:

Szent-Iványi Ilona

12.00 órákor közös ebéd

14.00 órákor *Az urbs és vallása* – beszélgetés

Ladányi János városszociológussal

## Május 23., pünkösd ünnepe

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

## Május 24., pünkösdhétfő

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Fülöp Attila

## Május 30., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Iványi Miklós

## Június 6., vasárnap

10.00 órákor tanévzáró istentisztelet, igét hirdet:

Béres Tamás

## Június 12., szombat

16.00 órákor konfirmációi vizsga

## Június 13., vasárnap

10.00 órákor konfirmációi istentisztelet, igét hirdet:

Donáth László

## Június 20., vasárnap, az összegyülekezés napja

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Mártonffy Marcell

12.00 órákor közös ebéd

14.00 órákor a 200 éve született Erkel Ferencre

emlékezik Tátrai Zsuzsanna és Fülöp Attila

## Június 27., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Varga Gyöngyi

Az úrvacsorát a hónap 1. és 3. vasárnapján,  
valamint pünkösd első és második napján ünnepeljük.

**Pilisvörösváron** (a református templomban):

a hónap 2. és 4. vasárnapján 14.00 órákor

## BIBLIAÓRÁK

### Gyermekatekézés

Donáthné Muntag Ildikó vezetésével

minden vasárnap 10.00 órákor

### Konfirmációi előkészítő

Donáthné Muntag Ildikó vezetésével

hétfőnként 17.30-kor

### Biblióra a szeretetházban

Donáth László vezetésével keddenként 16.00 órákor

### Tanház

a Római levélről Donáth László vezetésével,  
az alkalmak hirdetés szerint

## BIBLIODRÁMA

„Igazad van-e, hogy haragszol?!” (Jón 4,4)

avagy „A szó tiéd, a fegyver az enyém.” (Babits M.)

Nyitott bibliodráma-alkalom nem csak gyülekezeti tagoknak:

**2010. május 8-án, szombaton 16–19 óráig**

Vezetői: Donáthné Muntag Ildikó és Falvai Dóra

**2010. május 30-án 18 órákor  
kamarazenei est**

**J. S. Bach, L. Couperin és Philidor műveiből**

**Közreműködik:**

**Bali János és Kis Dorottya – furulya**

**Langer Ágnes – hegedű**

**Pétery Dóra – orgona, csembaló**

Köszönjük gyülekezetünk áldozatkész híveinek és barátainak adományait, mindazt a jót, amelyet közösségünk hitéletéért, kulturális és szociális munkájáért tettek. Aki teheti, a 2009. évről készített adóbevallása benyújtásakor is támogassa alapítványunkat a személyi jövedelemadó szabadon választott célra rendelhető egy százalékanak felajánlásával.

ADÓSZÁM: 18075096-1-41

### Szerzőink:

BALLA BÁLINT szociológus

BIBÓ ISTVÁN művészettörténész

DONÁTH LÁSZLÓ evangélikus lelkész

FRENKL RÓBERT ORVOS (1934–2010)

KOCZOR MIKLÓS mérnök

PAVLIK GÁBOR ORVOS

POPPER PÉTER pszichológus, pszichoterapeuta

SZENDREI LŐRINC újságíró

SZILÁGYI ÁKOS költő, esztéta

E számunkban Kájoni János 1676-ban Csíksomlyón kiadott *Cantionale catholicum* című énekeskönyvének nagypénteki és húsvéti énekei olvashatók, valamint Papp Oszkár művei láthatók.

## HÉT HÁRS



A Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség lapja

Felelős szerkesztő: Donáth László lelkész

Szerkesztők: Breuer Katalin és Ittész Nóra

A gyülekezet lelkészi munkatársai:

Fülöp Attila segédlelkész,

Gálos Ildikó gyülekezeti munkatárs

Cím: 1038 Budapest, Mező u. 12.

Telefon: 368-6118, mobil: 06-20-460-13-45

E-mail: hethars@gmail.com

Honlap: [www.evangelikusbekas.hu](http://www.evangelikusbekas.hu)

Tördelés: Hartai Krisztina

Nyomtatás: Folium Nyomda

Adományokat a Csillaghegyi Gyülekezet- és Templomépítő Alapítvány számlaszámára (11703006-20013365) várunk.